

Näs kyrka

Karaktärisering 2024

Svenska kyrkan
VISBY STIFT

 Gotlands
Museum

Dnr: 2019-17

Dnr Visby stift: SS 2019-0010

Handläggare: Eva Selin, Jakob Lindblad. Arkeologi: Johan Norderäng, Per Widerström.

Fotograf: Jakob Lindblad (JL), Eva Selin (ES). Övriga fotografier anger fotograf vid bilden.

Spridningstillstånd för flygbilder, Lantmäteriet nr LM2026/095633.

© Gotlands Museum

Strandgatan 14

621 56 Visby

© Visby stift

Norra Kyrkogatan 3

621 55 Visby

Innehåll

Inledning.....	4
Bakgrund	4
Syfte	4
Metod	4
Visby stifts kyrkor	5
Omgivningar	7
Näs socken	7
Kyrkomiljön	7
Kyrkogården.....	8
Kyrkogårdens huvuddrag	8
Historik.....	10
Nulägesbeskrivning	13
Kyrkobyggnaden.....	33
Kyrkans huvuddrag.....	33
Byggnadshistorik	38
Nulägesbeskrivning	43
Restaureringar	95
Arkeologi	101
Arkeologiska undersökningar	102
Värdering	103
Allmänt.....	103
Bruksvärden	105
Kyrkobyggnaden.....	106
Kyrkogården	106
Händelselista Näs kyrka.....	108
Lagskydd	116
Källor och litteratur.....	118
Otryckta källor.....	118
Tryckta källor.....	118
Kartor	118

Inledning

Bakgrund

Projektet *Karaktärisering av kyrkomiljöer* utförs av Gotlands Museum på uppdrag av Visby stift. Det bekostas delvis med kyrkoantikvarisk ersättning och påbörjades under år 2014 med en förstudie. Projektet har indelats i etapper och sista etappen beräknas vara klar vid utgången av år 2024.

Syfte

Syftet med projektet är att beskriva kyrkobyggnad, kyrkogård, kyrkotomt, inredning och inventarier samt deras kulturhistoriska värden på ett sätt som väcker, tillgodoser eller ökar församlingars och allmänhetens intresse.

Målsättningen är att rapporterna ska kunna användas i förvaltningen av de kulturhistoriska värdena, i handlägningsprocessen för kyrkoantikvarisk ersättning samt vid tillståndsprövning mot Kulturmiljölagen. Ett uppdaterat och fördjupat kunskapsunderlag om kyrkomiljöerna ger förutsättningar för hänsynstagande till kulturvärden, exempelvis vid långsiktig planering kring kyrkomiljöerna och under förvaltningen av dem men även i samband med förändring av kyrkorna. Arbetet omfattar de kyrkomiljöer som har det högre lagskyddet enligt Kulturmiljölagen, det vill säga omfattas av tillståndsprövning enligt kap. 4, § 3-4.

Metod

Beskrivning av kyrkomiljöerna har tagit en utgångspunkt i de vård- och underhållsplaner som togs fram av arkitekt Jan Utas 2003-2011. En stor vikt har sedan lagts vid projektets egna fältstudier på plats. Denna egensyn har haft som målsättning att notera helhetskaraktären i kyrkomiljöerna, samt spår av förändringar som har gjorts och observation av kulturhistoriska avtryck från olika tider. En viktig del av fältarbetet har varit att kunna relatera de uppgifter som finns dokumenterade om kyrkorna. Beskrivningarna bygger vidare på analyser och datasamlingar kring kyrkorna i tillgänglig litteratur samt i viss mån på egna arkivstudier. Arkiven avser främst Gotlands Museums arkiv, samt Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) i den utsträckning som varit möjlig.

I beskrivningarna har en betoning legat på att lägga fram ett bildmaterial. Bilderna avser att likt en modell åskådliggöra kyrkomiljön ur ett rumsligt perspektiv där vissa specifika detaljer lyfts fram. Bildtexter leder vanligen in betraktaren i vad bilden förmedlar. Huvuddelen av illustrationerna utgörs av projektets egna foton från fältarbetet. Dessa kompletteras vad gäller inredning och inventarier av bilder ur Inventarieinventeringen från 1997-2010. Visby stift har tillhandahållit nytaga bilder ur luftperspektiv, tagna med drönare, samt bildsamlingar från arbetet med vård- och underhållsplanerna. Uppmätningar har hämtats ur verket Sveriges Kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Äldre illustrationer kommer främst från ATA (via bilddatabasen Kulturmiljöbild) samt Gotlands Museum, dels från bildarkivet (via Collective Access), dels i några fall från ännu ej arkiverade bilder från byggnadsvårdsverksamhet ca 2000-2020. Äldre teckningar kommer från Uppsala universitetsbibliotek (via Alvin) eller andra samlingar. En särskild sammanställning har också gjorts av arkeologiska utgrävningar och fynd i kyrkor och på kyrkogårdar. Materialet bygger främst på Riksantikvarieämbetets fornminnesregister samt rapporter i Gotlands Museums arkiv.

Vid värderingen av kyrkomiljöerna har hänsyn tagits till Svenska kyrkans modell för identifiering av kulturvärden. De gotländska kyrkorna förenas av drag som samtidigt i hög grad särskiljer dem från många av landets övriga kyrkor med motsvarande roll som sockenkyrka. Vid såväl analysen som värderingen har en strävan varit att lyfta fram kyrkomiljöerna utifrån frågor som inte bara är relevanta ur ett gotländskt sammanhang utan även i förhållande till kyrkomiljöer i landet i stort. Frågeställningarna har främst rört sig kring ett för historiska kyrkomiljöer etablerat antikvariskt förhållningssätt med inriktning mot konst- och kulturhistoriska och byggnadsarkeologiska perspektiv och mot upplevelsevärden med arkitektoniska, konstnärliga och historiska inriktningar. Hänsyn till teologiska, kyrkohistoriska, personhistoriska och socialhistoriska perspektiv på kyrkorummet finns med i bakgrunden.

En strävan har varit att finna bra arbetsmetoder för att lyfta fram bruks- och upplevelsevärden på ett tydligare sätt än i tidigare tillämpade modeller från andra stift. Det har skett genom att frågeformulär placerats ut i vissa av kyrkorna där besökare kunnat svara på hur de upplever och använder kyrkomiljön. Intervjuer har även gjorts med företrädare för pastorat och församling.

Visby stifts kyrkor

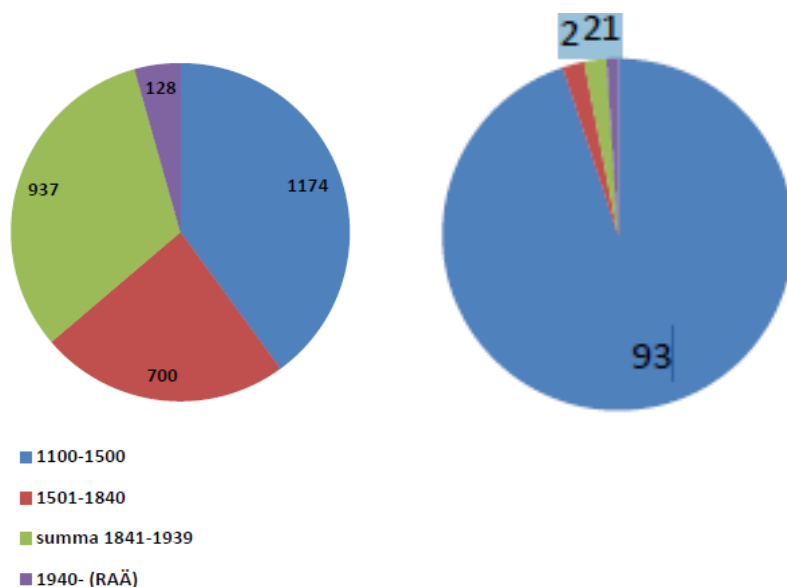
Inom Visby stift finns, förutom domkyrkan, 91 medeltida sockenkyrkor som är i bruk och tillhör Svenska kyrkan. Därtill finns ett par mindre och yngre kyrkobyggnader, såsom Hallshuk och Gnisvärd kapell, byggda som fiskarkapell, den som metodistkapell byggda Hamnkyrkan i Klinte och den moderna Visborgs kyrkan, byggd som distriktskyrka i Visbys yttre stadsdelar.

Alla Visby stifts medeltida kyrkobyggnader är uppförda och ombyggda under en kort och intensiv byggnadsperiod som varade från 1100-talet fram till omkring 1350. Detta möjliggjordes av den omfattande handel Gotland haft under flera hundra år i Östersjöregionen. Efter 1350 skedde en kraftig nedgång i den gotländska ekonomin vilket ledde till att kyrkobyggnandet helt avstannade på landsbygden och i Visby under 1400-talet. En ekonomisk nedgångsperiod och reformationstidens reduktion av kyrkans tillgångar under 1500-talet gjorde att flera kyrkor i Visby och tre sockenkyrkor på landsbygden och några kapell övergavs, i dag ruiner, flitigt använda för friluftsgudstjänster.

Efter en viss ekonomisk återhämtning under 1600-talet gjordes insatser för kyrkobyggnandet. Tak och tornhuvar sågs över, inredningen förnyades och några fiskelägen försågs med kapell. 1800-talet, som på fastlandet innebar att små medeltida kyrkor revs och ersattes av större, begränsades på Gotland till några ombyggnader samt att många kyrkor fick sakristia och större fönster. Under 1800-talets slut och början av 1900-talet drog en ny våg av kyrkobyggnande över ön för frikyrkliga församlingar eller inomkyrkliga föreningar, antingen byggda som små missionshus i trä och med vissa kyrkliga drag, merparten sålda och ombyggda till andra ändamål, eller också som stora murade kyrkor inne i Visby. Det kom att dröja fram till omkring 1960 innan några nya kyrkor byggdes i Svenska kyrkans regi på Gotland. På 1980-talet och senare tillkom kyrkor för andra samfund, som den första katolska kyrkan efter medeltiden och nya frikyrkor.

De gotländska medeltida kyrkorna har som helhet förändrats ytterst lite sedan medeltiden. I huvudsak är det interiören som förändrats. Under 1600-talet tillkom predikstolar, fast bänkinredning som ännu ofta är bevarad, altarpuppstatser i sandsten eller trä, allt i senrenässans eller barockstil. Under 1700-talet insattes nummertavlor och inte sällan en vägg för att avbalka kyrkans västra del till sädesmagasin. Väggarnas kalkmålningar kunde ersättas av ett nytt måleri anpassat till tidens anda. 1700-talets slut och 1800-talet innebar ofta läktarbyggen, orglar och att

hela rummet kalkades vitt samt att nya fönster togs upp för att släppa in mer ljus enligt nyklassicismens ideal. 1900-talet har präglats av restaureringar, som innebar en förnyelse med inriktning på äldre konst och att pedagogiskt visa kyrkorummet ur dess olika sidor. Medeltida kalkmålningar frilades liksom 1700-talsinredningens rika färgsättning, dolda av senare övermålning. Medeltida skulptur lyftes ned från vinden och ställdes åter upp i kyrkorummet. Läktare och magasin väggar har rivits. Vår tid har inneburit att ytor och material konserverats men också att med olika medel skapa naturliga platser för förvaring som följd av vidgade krav på kyrkorummet och dess användning.

Figuren till vänster beskriver byggnadsperioden för kyrkor i riket, figuren till höger visar Visby stift. Blått avser bevarade medeltida kyrkor.

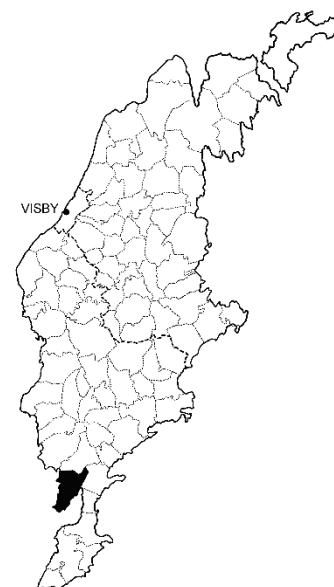
Omgivningar

Näs socken

Näs kyrka ingår i Sudrets pastorat. Den är belägen på södra Gotland 65 km från Visby. År 2023 var invånarantalet i socknen 191 personer.

Kyrkomiljön

Näs kyrkogård får sin karaktär av det omkringliggande odlingslandskapet. Kyrkomiljön omges av ängs- och hagmarker i öster och norr, och i väster, åkermark. I söder ligger den tidigare skolan (numera bygdegård) med tillhörande byggnader. På skolans plats fanns förr en ”stenbacke” som i laga skifteshandlingar kallas lämningar av en kastal. Vid utgrävningar bakom skolan har medeltida byggnadslämningar påträffats, möjligen har en medeltida prästgård funnits här.

Utanför kyrkogårdsmuren i söder finns uppställd en svärdslipningssten, en malsten och en sten med hål för stock till en medeltida vinschanordning.

I öster gränsar kyrkogården mot sockenvägen till Näsudden. Några hundra meter söderut skiftar landskapet utseende till mer kargt och öppet. I sydost ligger gårdsbebyggelsen i Lingsarve grannlag.

Näs kyrka fotograferad från ovan, väster 2024. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Kyrkogården

Kyrkogårdens huvuddrag

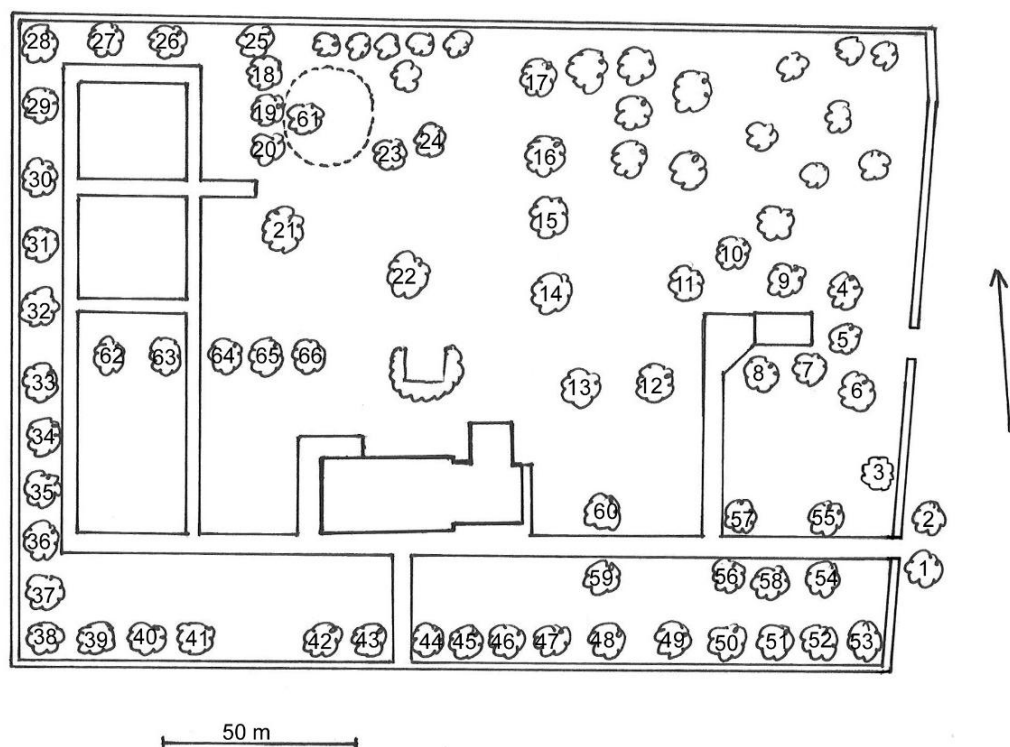
Näs kyrkogård tillhör Gotlands större kyrkogårdar till ytan men stora områden är ängsmark och saknar gravar. Den omges av en trädkrans vilken tillsammans med ängsmarkens träd ger den en ovanligt utpräglad grönska och lummighet. Kyrkogården har en omväxlande karaktär med gravar omgivna av buxbomshäckar i söder och ängsmarken i norr. I ängsmarken finns en unik minneslund utformad med resta naturstenar med socknens gårdsnamn inhuggna.

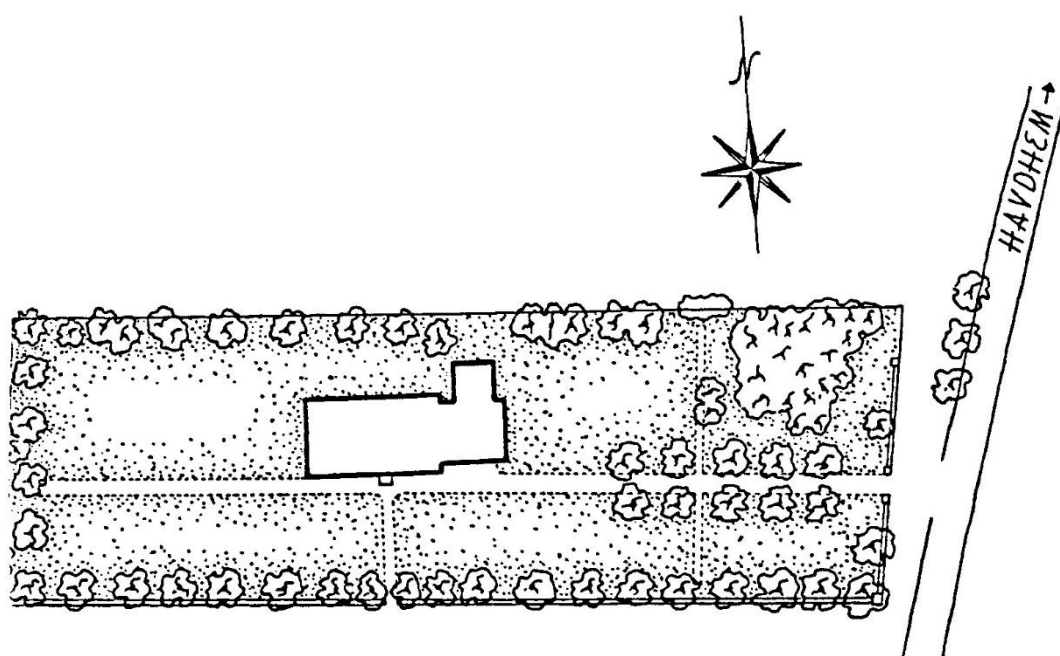
Näs kyrka fotograferad från ovan, söder 2024. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Näs kyrka fotograferad från norr, söder 2024. Foto Pär Malmros, Visby stift.

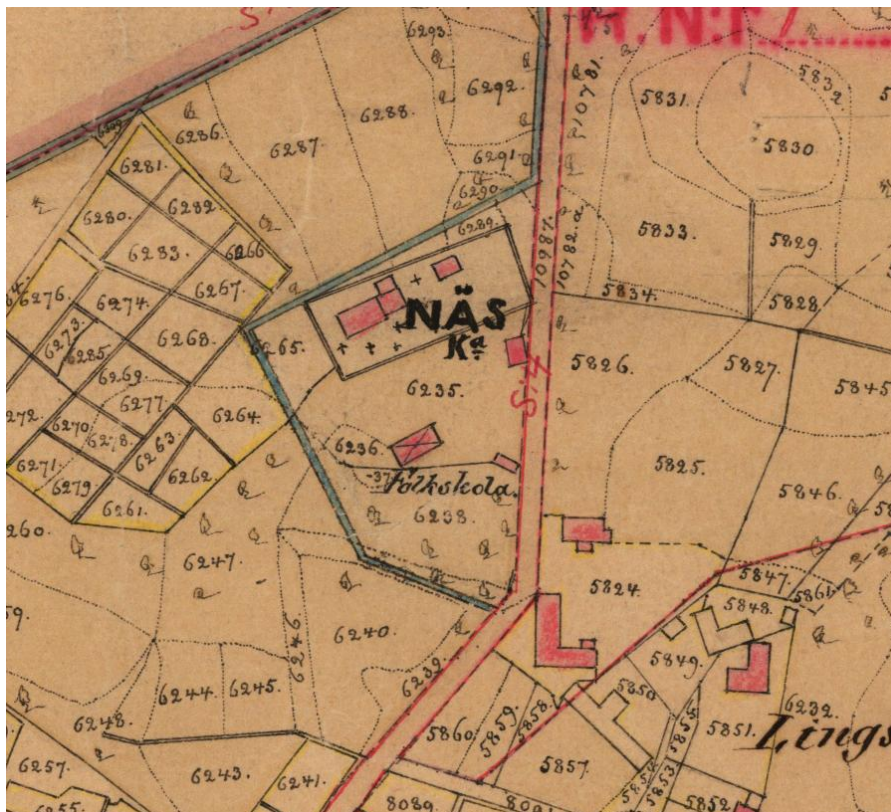
Situationsplan 2011. Reviderad Gotlands Museum 2025.

Situationsplan Näs kyrka och kyrkogård. Uppmätning av J Söderberg 1943. Ur Vård och underhållsplan 2010.

Historik

Geometriska kartan från 1703 visar att kyrkan omges av åkermark i väster och betes eller ängsmarker i söder, öster och norr. På laga skiftes karta från 1885 syns kyrkogårdens omfattning innan utvidgningen 1885-1890.

Laga skiftes karta 1885 innan en betydande utvidgning åt väster. På kartan syns ett sockenmagasin nordost om kyrkan. Det uppfördes 1842 och revs 1893.

Geometrisk karta 1703.

Vid en visitation 1748 var kyrkogården i gott stånd. En ny liklucka uppmurades i öster 1802. Eftersom kyrkogården var vattensjuk avlägsnades hela den gamla kyrkogårdsmuren 1843 och ersattes med ett 2 alnar djupt och 2,5 alnar brett dike, dvs ca 60 cm djupt och 90 cm brett dike. Samtidigt utvidgades kyrkogården åt öster så att ”nya likporten sattes utåt vägen”. Vid samma tillfälle uppfördes också en ”gånglucka inåt klockaregården”. År 1846 planterades 36 nya askar på kyrkogården. Vid visitationen 1869 klagades över att det fanns kreatursspillning på kyrkogården samtidigt ifrågasatte sockenmännen om klockaren hade rätt att ta till vara gräset på kyrkogården. Klockaren hade rätt att slå och ta till vara gräset men var också skyldig att kyrkogården hölls fredad från kreaturen. År 1867 utbetalades för sten till kyrkogårdsmuren och 1886 för dikesgrävning och plankläggning kring kyrkogården, troligen kring den nytillkomna västra delen. År 1890-1895 planterades lind, bok och kastanj längs murarna.

Ett sockenmagasin uppfördes 1842 i kyrkogårdens nordöstra hörn. Det revs 1893 och ett nytt magasin i trä byggdes öster om kyrkogården. Magasinet såldes 1962 och bortflyttades.

Näs kyrkogård har utvidgats flera gånger sedan 1800-talets första hälft. Kyrkogården utvidgades åt öster 1843. I väster begränsade den gamla kyrkogården av en mur som var belägen endast 10 meter från tornet. Här skedde en betydande utvidgning 1885-1890. År 1950 utvidgades kyrkogården åt norr och nordväst efter förslag av trädgårdskonsulent Emil Nilsson. En stor del av området det s.k. ”Norderänge”, hade inköpts 1937.

Näs kyrka och kyrkogård fotograferad från söder. Kyrkogården omgärdas av häckar och enstaka träd. Fotograf okänd, foto 1880. Gotlands Museum.

Näs kyrka fotograferad från sydost. Kyrkogården är övervuxen med gräs. Foto Olof Sörling under senare delen av 1800-talet. ATA.

Näs kyrka fotograferad från sydost. På kyrkogården har gångar anlagts. Foto B. Bertholdson 1946. ATA.

Nulägesbeskrivning

Kyrkogården har en rektangulär utformning efter flera utvidgningar. Den är omgiven av kallmurade murar av kalk- och sandsten, ca 1 meter höga. Den östra muren lades delvis om 1992. År 2002 omlades 90 meter av kyrkogårdsmuren på den norra sidan. Den södra mursträckningen karaktär av terrassmur som täcks av släta hållar av vilka delar kan vara gravhållar. Flera av hållarna har runda hål och är troligen delar av slipstensämnen. I sydvästra hörnet finns två halvkor ett stort slipstensämne. I sydöstra hörnet står en murad pelare med en svagt pyramidformad täckhäll krönt av ett stenklott. Den äldre mursträckningen i norr och öster markeras av låga vallar. Kyrkogårdens östra del har karaktären av ett änge.

Kyrkogården har fyra ingångar två i öster och två i söder. De östra har pargrindar av svartmålat järn och är i överkanterna bockade i spetsbågsform. De flankeras av murade stolpar med svagt pyramidformade överliggare krönte av klot. I den södra sträckningen finns en öppning flankerad av stenklott, som anpassats för rullstolsburna genom att den har en rullstolsramp som är belagd med betongplattor, och ett järnräcke. Den sydvästra ingången är öppen med en trappa med två trappsteg i betong tillkommen 1916.

På de östra och södra delarna av kyrkogården finns gångsystem. Gångarna är belagda med grus, med undantag av den för rörelsehindrade anpassade gångvägen från kyrkogårdens södra ingång och runt kyrkan till tornportalen på norra sidan som i sin helhet är belagd med betongplattor. Längs med den södra gången står fyra belysningsstolpar av svartmålat järn, uppsatta 1992.

Kyrkogården omges av en trädkrans i väster och söder av medelålders hamlad lind (nr 25-32), äldre friväxande hästkastanj (nr 33-37), äldre hamlad skogslönn (nr 38-41), äldre friväxande bok (nr 43-44), äldre hamlad tysklönn (nr 45-53). I övrigt finns ett flertal solitära träd: En trädrad med äldre hamlad ask växer alldeles nordväst om kyrkan (nr 62-66). Den visar en äldre avgränsning av den gamla kyrkogården. Ingången till kyrkan utgörs av en allé med äldre hamlad skogslönn (nr 54-57, 59-60) och en skogskornell (nr 58). På kyrkogården finns också häckar med liguster och bärmispel. Området norr och nordost om kyrkan har karaktären av ett blomsterrikt änge med fritt växande träd som ask, asp, tysklönn, ek, tall och hassel. Ett tiotal träd höggs ned på den norra sidan 1989-90.

Söder om kyrkan utgör de stora familjegravarna ett markant inslag. Här finns titlar som riksdagsman, disponent, folkskollärare, hemmansägare m.fl. Det finns ett flertal gravar klädda med murgröna. Söder och sydväst om kyrkan finns kvarter och gravar omgivna av buxbomshäckar. En minneslund anlades 2007 direkt norr om tornet i ängten. Den utgörs i mitten ett ankare som omges av 12 stenar, en från varje namngiven gård i socknen.

På kyrkogården finns ett tidigare gravkapell uppfört av lättbetong 1961 efter förslag av Gunnar Hörnfelt, Visby. Fasaderna är spritputsade och avfärgade vita. Byggnaden täcks av ett tjärat faltak. Byggnadens västra del används som förrådsutrymme och i den östra är en toalett inrymd. På kyrkogårdens nordöstra del finns en eltransformator. Norr om kyrkan står dels en materialbod av trä under pulpettak och ett stegskjul av trä med plåttak.

Näs kyrka och kyrkogård fotograferade från ängsmarken i norr. Foto ES 2025.

Näs kyrka och kyrkogård
fotograferade från
ingången i väster. Foto ES
2025.

Den östra mursträckningen fotograferad från söder.
Foto ES 2024.

Den södra mursträckningen fotograferad från öster. I hörnet står en fyrkantig pelare med en svagt pyramidformad täckhäll krönt av ett klot. Foto ES 2024.

Den västra mursträckningen fotograferad från söder.
Foto ES 2024.

Den norra mursträckningen fotograferad från väster.
Foto ES 2024.

Ingången från sydost har en dubbel järngrind. Den flankeras av murade fyrkantiga stolpar med pyramidformade överliggare krönte av klot. Foto ES 2024.

Ingången från öster har en dubbel järngrind liknande den i sydost. Den flankeras av murade fyrkantiga stolpar med pyramidformade överliggare krönte av klot. Foto ES 2024.

Ingången från söder är handikappanpassad med en ramp. Den flankeras av runda stenklott. Foto ES 2024 och 2025.

Södra ingången. Klotet ligger på en täckhäll vilken kan vara en del av en gravhäll. Flera av hällarna har runda hål och är troligen delar av slipstensämnen. Foto ES 2025.

Gång belagd med betongplattor längs kyrkans södra sida. Foto ES 2025.

Den sydvästra ingången är öppen med en trappa med två trappsteg i betong tillkommen 1916. Foto ES 2024.

Den södra delen av kyrkogården fotograferad från öster. En grusad gång leder fram till kyrkan. Foto ES 2025.

Den södra delen av kyrkogården fotograferad från väster. Foto ES 2025.

Söder om kyrkan finns flera gravanläggningar omgivna av formklippta buxbomshäckar. Foto ES 2024.

Den västra delen av kyrkogården. Nära tornet finns en rad äldre gravvårdar, varav en gravkulle täckt av murgröna. Gravvårdarna stod vid gränsen för den äldre kyrkogården. Här fanns tidigare en mur endast 10 meter från tornet. Foto ES 2024.

Den västra delen av kyrkogården fotograferad från sydväst. Nära tornet syns raden av äldre gravvårdar. Foto ES 2025.

I den sydvästra delen av kyrkogården finns ett litet område med barngravar. Foto ES 2025.

Den västra delen av kyrkogården fotograferad från söder. Foto ES 2024.

Den västra delen av kyrkogården fotograferad från norr. Foto ES 2024.

Den norra delen av kyrkogården fotograferad från väster. Foto ES 2024.

En trädrad norr om kyrkan markerar gränsen för den äldre kyrkogården. Foto ES 2024.

Den norra delen av kyrkogården fotograferad från öster. Foto ES 2024.

Den östra delen av kyrkogården fotograferad från norr. Foto ES 2024.

Den östra delen av kyrkogården fotograferad från sydost. Foto ES 2024.

Öster om kyrkan finns både gravkullar beväxta med murgröna och gravanläggningar omgivna av buxbom. Denna typ av gravar var vanliga förr men är mer sällsynta idag. Foto ES 2025.

Det park/ängsliknande området fotograferat från öster. I fonden längst bort syns en minneslund, anlagd med naturstenar. Foto ES 2024.

En minneslund anlades 2007 norr om kyrkan i ängst. Den har ett centralt placerat ankare som omges av 12 naturstenar, en från varje namngiven gård i socknen.

Resta naturstenar med inhuggna gårdstecken i minneslund. Foto ES 2024.

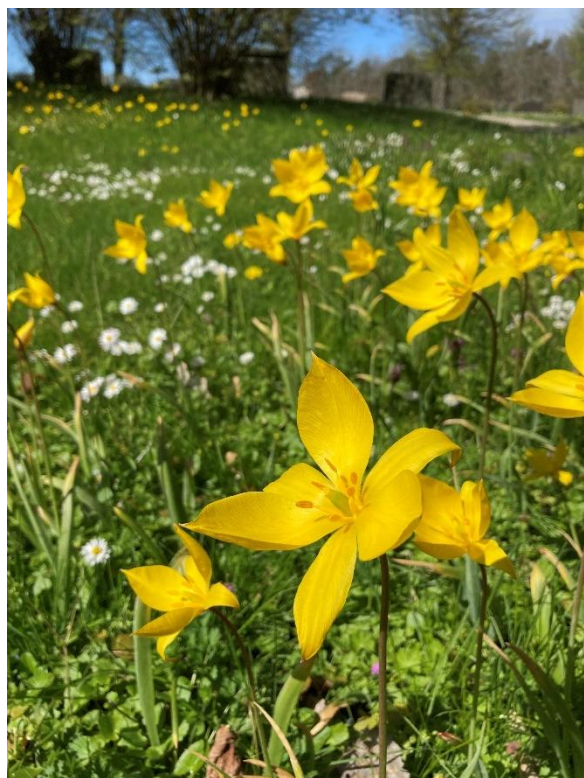
Ankare i minneslunden samt en minnessten i form av en bok. Foto ES 2024.

Den park/ängsliknande området nordost om kyrkan med det tidigare bårhuset i fonden. Foto ES 2024.

Det tidigare bårhuset
uppfört 1961. Foto
ES 2024.

Det ängsliknande området i den norra delen av kyrkogården sköts med tanke på att gynna den biologiska mångfalden. På våren växer bland annat rikligt med vildtulpan i området. Foto ES 2024.

Örtrikt ängsområde fotograferat på våren i den norra delen av kyrkogården. Foto ES 2024.

Under sommaren växer prästkragar i området. Foto ES 2025.

Exempel på kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

Gravvård omgiven med en gravanläggning omgiven av en formklippt buxbomshäck. Foto ES 2025.

Gravvård krönt av ett kors i svart granit från ca 1885. Ett tidigt exempel i detta material på en gotländsk lantkyrkogård. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2025.

Gravvård i sandsten utformat som ett gotländskt ringkors. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2025.

Gravvård från 1941 i röd kalksten omgiven av ett järnstaket samt buxbomsplanteringar. Denna typ av gravanläggningar hör vanligtvis till det sen 1800-talet. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2025.

Gravvård i rödaktig kalksten från 1906. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2025.

Gravvård i sandsten från ca 1870. Gravvården var ursprungligen trapetsoid men har huggits om. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2025.

Medeltida gravhällar väster om kyrkan. Troligen ligger de kvar på sina ursprungliga platser. Utpekade som kulturhistoriskt värdefulla genom sin ålder och belägenhet. Foto ES 2025.

Kyrkobyggnaden

Kyrkans huvuddrag

Näs kyrka ligger något avskides från de stora vägarna och hör inte till de kyrkor som brukar uppmärksammas när det gäller kyrkorna på ön. Dels beror det på att kyrkan är liten och inte har någon komplicerad byggnadshistoria, dels på att byggnaden genomgått förändringar under 1700- och 1800-talet och att inredningen förnyats under början av 1900-talet. Samtidigt framträder kyrkan som en samlad helhet och med avvägda proportioner trots att tornet jämfört med andra gotlandskyrkor är påfallande lågt. Inredningen från 1900-talets början efterliknar till formen den inredning från olika tid som präglar många av öns kyrkor. En inre restaurering 1990 frilade rester av putsristningar och kalkmålningar.

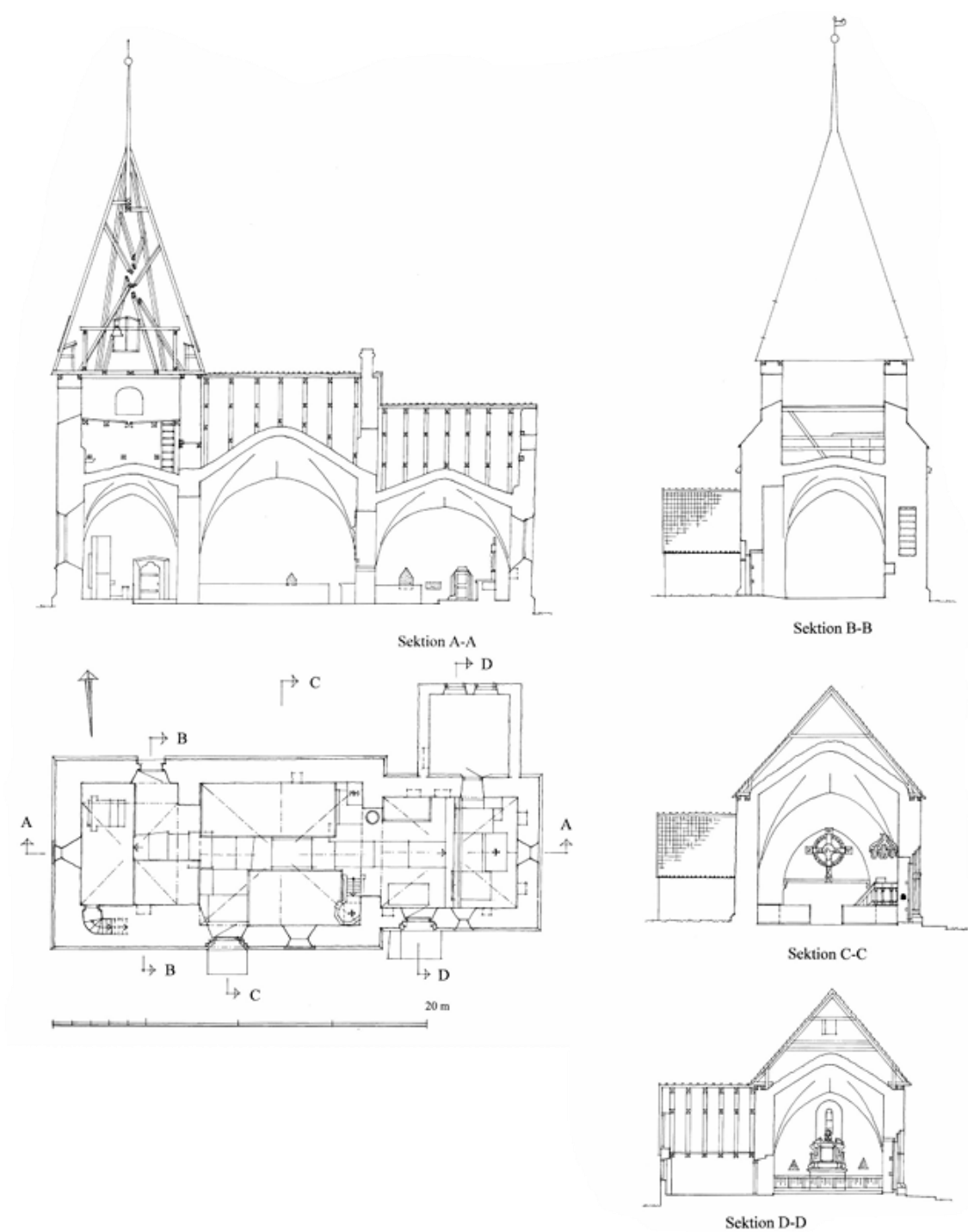
Exteriör från sydöst. Foto JL 2025.

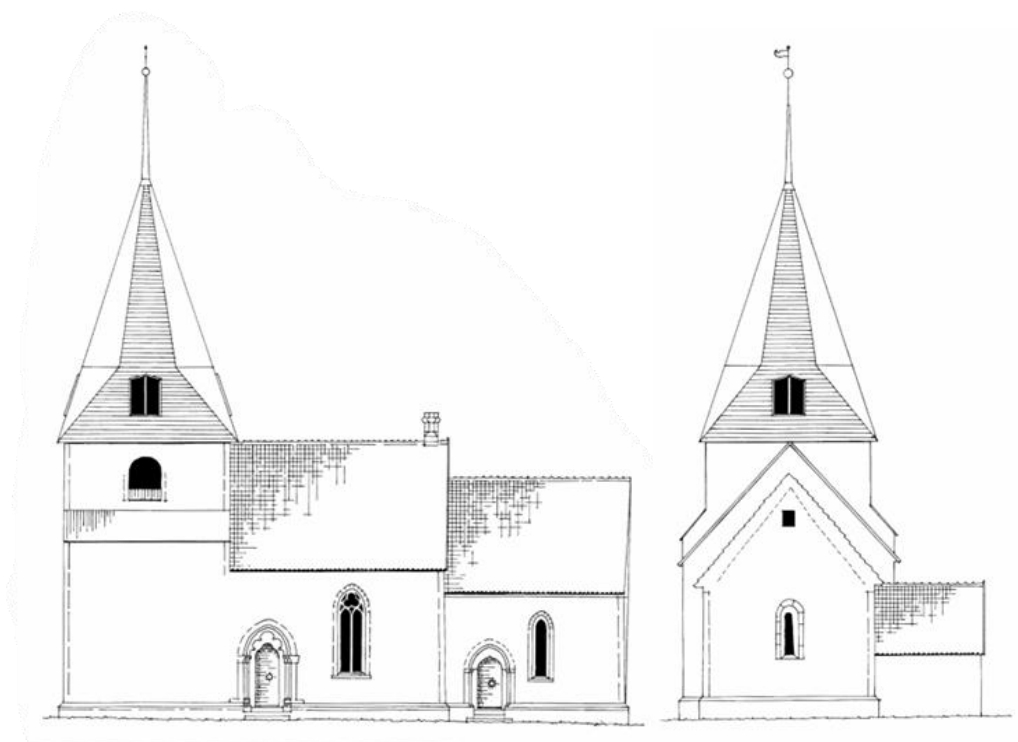
Exteriör från väster.
Foto JL 2024.

Exteriör från nordöst.
Foto JL 2024.

Längdsektion mot norr och plan samt tvärsektioner genom tornet, långhuset och koret mot öster.
Uppmätningar John Söderberg 1943, kompletterade av Gunnar Redelius 1998. Efter Sveriges Kyrkor 224,
Gotland IX:1 (1998).

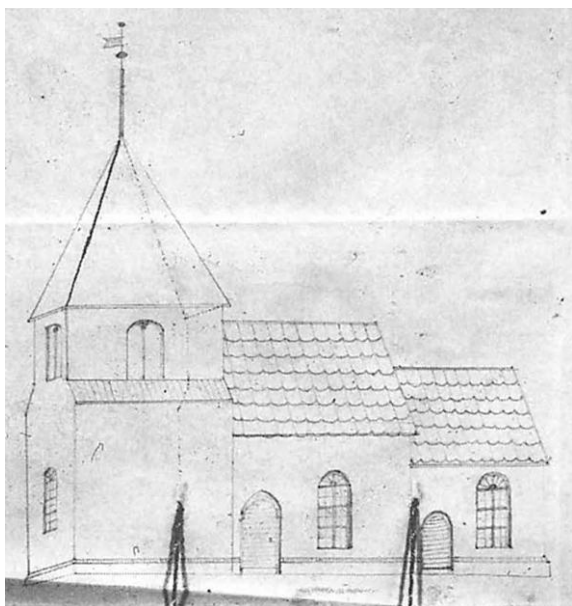
Fasader mot söder
och öster.
Uppmätning
Gunnar Redelius
1998. Efter
Sveriges Kyrkor
224, Gotland IX:1
(1998).

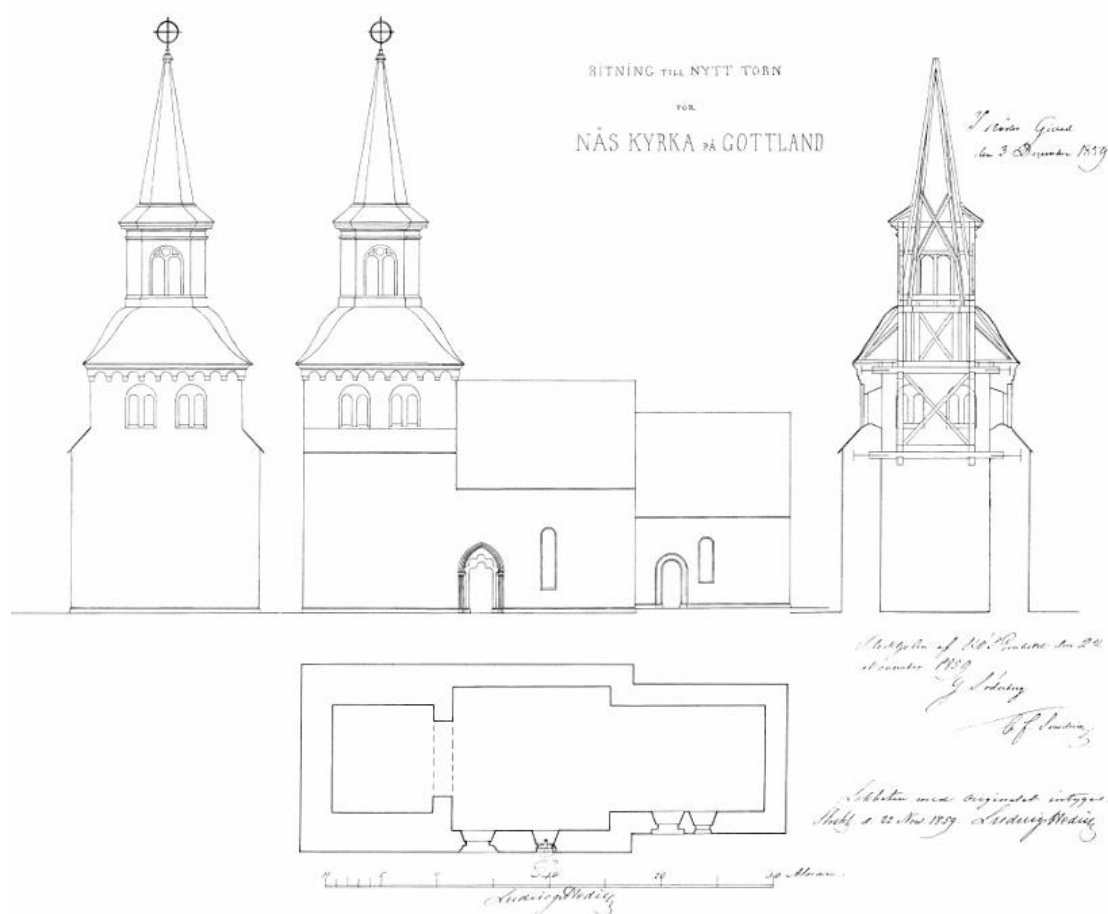
Exteriör från sydöst
med tornet under
byggnad.
Blyertsteckning Per
Arvid Säve 1864.
UUB, handskrifter
S 40 n.

Renritning av
föregående i tusch
1864, lämnad till
Kungl.
Vitterhetsakademien.
Efter Sveriges Kyrkor
224, Gotland IX:1
(1998).

Förslag till torn och tornhuv av Jacob Gustaf Klingwall 1859. Efter Sveriges Kyrkor 224, Gotland IX:1 (1998). Till höger kyrkan med det nyuppförda tornet. Sydfasadens fönster rekonstruerade från murspår. Teckning av Albert Theodor Gellerstedt 1867, ATA.

Ritning av Ludvig Hedin 1859 som bearbetning av Klingwalls förslag. Gillad av Kungl. Maj:t men ej följd. Efter Sveriges Kyrkor 224, Gotland IX:1 (1998).

Byggnadshistorik

Näs kyrka har en rätt enkel byggnadshistoria, åtminstone i stora drag. Dess kor, långhus och torn – utom den översta biten – tillkom i ett sammanhang vid 1200-talets mitt, medan sakristian och tornets övre murad del samt huven tillkom på 1860-talet. Det är dock mycket sannolikt att det har funnits en äldre kyrka än den nuvarande. Eftersom kyrkan på olika sätt uppvisar en viss enkelhet som inte är ovanlig i kustsocknar med tidvis begränsade resurser, kan man anta att även en föregående kyrka varit enkel och sannolikt av trä. Några murade detaljer som skulle kunna tyda på en föregående stenkyrka har inte bevarats, men möjligen inte heller delar av en träkyrka. Virken i taket till den murade torntrappan skulle kunna tolkas som rester av en äldre träkyrka, men är placerade så högt upp i tornet att de mera troligt kommer från en tornhuv och använts vid reparation av murkrönet. Däremot uppvisar avtrycken i öppningen mellan långhus- och korvinden avtryck av skålbräder med en ovanligt fint huggen yta som skulle kunna vara hämtad från en föregående träkyrka. Några tydliga tecken finns inte heller som visar om kyrkan byggdes snabbt eller om det drog ut på tiden. År 1296 utlovades avlat för den som under anvisade former besökte S:t Johannes Döparens kyrka i Näs, vilket kan syfta på någon del av kyrkans färdigställande och också anger kyrkans skyddshelgon. Något som inte torde ha färdigställts är tornet. Det är möjligt att det har varit väsentligt högre men då kyrkan varken uppvisar andra skador eller bevarad byggnadssten är det mera troligt att tornet aldrig blev fullföljt. Kanske var avlatsbrevet 1296 ett försök att få donatorer att uppmärksamma tornbyggnaden.

Tornet var i äldre tid så pass högt att det utgjorde ett viktigt sjömärke. Då kyrkan ligger vid kusten och skogen förut var lägre än nu kan denna höjd ha åstadkommit enbart med en högre tornhuv. Då äldre murverk sträcker sig upp till nivån för indragen på södra och norra sidan innebär det att kyrkans utseende sannolikt liknade Träkumla kyrka. Tanken var troligen att, likt många andra gotländska torn, placera gallerier åt söder och norr, täckta av pulpettak, ovanför vilket tornets övre del skulle få ungefär samma planform som i dag, men vara betydligt högre.

År 1637 var kyrkan i dåligt skick, men 1680 var det bättre. Uppgifter talar om en reparation av tornet 1690. År 1706 verkar kyrkan ha reparerats på olika sätt. Bland annat förnyades takstolen över långhuset. En allvarlig händelse inträffade 1734 då tornet rasade under hård blåst och skadade yttertaken. Sannolikt gällde det bara en högre tornhuv och inte några tornmurar, eftersom valven klarade sig. Troligen sänktes även takvinkeln. En strävpelare uppfördes vid tornets västra mur och ett sockenmagasin vid den norra. En provisorisk avtäckning gjordes men skulle bli kvar till 1756 då tornbyggaren Johan Suderbys från Gothen försåg kyrkan med en ny tornhuv på de befintliga tornmurarna, utformad som en från fyrkant till åttkant övergående huv men med okänd placering av ljudgluggarna. Vid en reparation 1787 avlägsnades strävpelaren i väster och 1813-1814 tillkom sakristia vid korets norra sida, dock mindre än den nuvarande. Som en av de första på Gotland försågs den med kakelugn. År 1840 utvidgades fönstren, 1842 ändrades yttertaken varvid kortaket höjdes något och materialboden vid norra långhusmuren revs. 1862 utvidgades sakristian mot norr. 1864 byggdes tornet om till nuvarande utseende. Murarna höjdes, motsvarande allt ovanför sidornas indrag och den nuvarande huven. Medan församlingens förslag sannolikt avsåg en enkel huv utförde arkitekten Ludvig Hedin vid Överintendentsämbetet en betydligt mer avancerad och kostsam huv, varför församlingen motiverade att den nuvarande formen utfördes som ett provisorium. Samtidigt med nuvarande tornkrönets tillkomst omreglerades yttertaken till en lägre vinkel och korets takfot höjdes något.

År 1910 genomfördes en omfattande yttre och inre restaurering under ledning av byggmästaren Nils Pettersson. Den mest betydande saken var att de stora 1800-talsfönstren minskades något och gavs gotiskt spetsbågig huggstensomfattning. Formen följde dock inte de spår av medeltida fönstren som framgår av äldre foton. Samtidigt tillkom skorstenen över långhusets östra gavel.

Exteriör från sydöst omkring 1890. Foto Olof Sörling, ATA.

Exteriör från söder. Foto troligen omkring 1890, ATA.

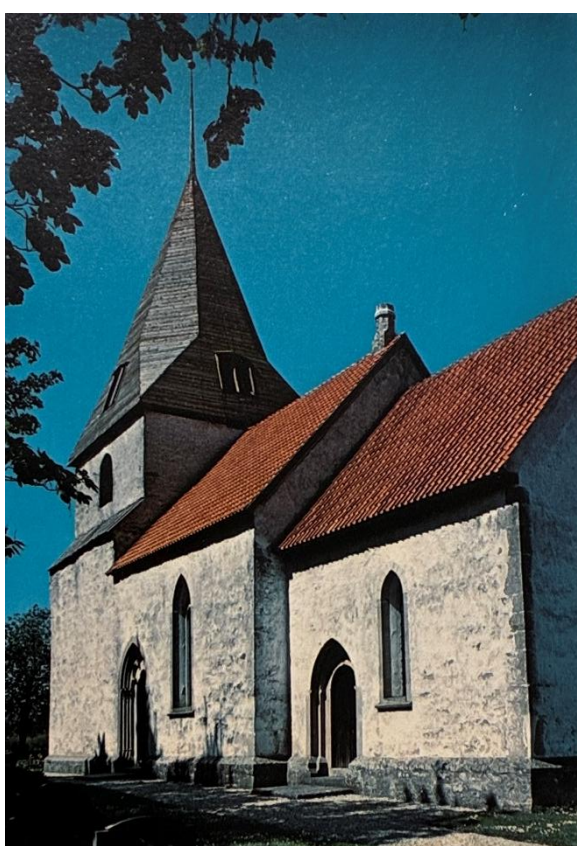
Detalj av föregående fotografi från omkring 1890 med synliga spår av de äldre fönstrens form och storlek före 1840 års fönsterförstoring.

Exteriör från sydöst efter att fönstren mot söder fått ny form och skorstenen tillkommit. Foto Einar Erics 1915, ATA.

Exteriör från söder. Foto Einar Erics 1915, ATA. Nedan sydfasaden och tornet från sydöst. Foto Bertil Berthelson 1946, ATA, respektive Staffan Berggren troligen omkring 1970, vykort från Ultraförlaget, Gotlands Museums arkiv.

Nulägesbeskrivning

Exteriör

Kyrkan består av ett kor med sakristia i norr, samt långhus som i väster övergår till ett lågt torn. Långhus och kor har relativt låga sadeltak med samma vinkel, täckta av tegel. Tornmurarna skjuter upp ett stycke ovanför långhustaket medan tornets övre del, som påbyggdes 1864, är smalare. Tornets indrag har i norr och söder faltak medan den låga tornhuvuden som på traditionellt gotländskt vis övergår från fyrkant till åttkant, har liggande tornpanel. Kyrkans murar är delvis putsade med en grov struktur, delvis endast kalkade så att det underliggande murverkets struktur framträder. Socklar, hörnkedjor och omfattningar kring portaler och fönster har exponerad sten. I de frilagda partierna framträder främst den brungrå sandsten som är kyrkans konstruktionsmaterial, men i portalerna är den färgmässigt uttrycksfullt växlad med röd kalksten och i fönstren mot söder och väster kompletterad med grå kalksten i bågar, poster och masverk.

Kyrkans portaler har som på de flesta gotländska kyrkor en rik utformning med perspektivisk uppbyggnad med arkivolter, i långhusportalen även kolonnetter och skulpterade kapitälband, med uttrycksfullt formade växtornament respektive huvuden. Portalerna är jämförelsevis grunda. Det är gotiskt spetsbågiga, men korportalens och långhusportalens tympanonstenar formar en jämn rundbåge respektive jämnt rundad klöverbladsbåge vilka möjligen först i efterhand kompletterats till kölbågar med en diskret spetsig urhuggning i toppen. Det behöver dock inte tyda på att portalerna är ombyggda utan kan vara en justering som gjorts under arbetets gång. Nordportalen har en nyhuggen klöverbladsformad tympanonsten. Portalen var igenmurad till 1989-1990 och från 1762 till 1910 omgjord till fönster. Av fönstren har det i öster ursprunglig spetsbågig storlek och omfattning. Kyrkorummets övriga fönster fick sin nuvarande spetsbågiga form och indelning 1910 då större fönster från 1840 förminskades. Sakristian har rektangulära fönster från sakristians byggnadstid med träkarmar och i gavelröset en lastport för att sakristians vind skulle kunna användas som magasin. Tornets murade överdel, vilken alltså tillkom på 1860-talet, har stora rundbågiga ljudgluggar åt söder, norr och väster, vilka saknar indelning, men har frilagda hörnkedjor, vilka i bågen övergått i grått målad omfattning. Som ljudgluggar kompletteras de dock av öppningar på var sida av tornhuvuden, innanför vilka också klockan är placerad, en synbarligen sedan 1864 ursprunglig lösning. Över långhusets östra gavel reser sig en murad skorsten från 1910, på tornhuvuden en spira med flöjel från 1947.

Exteriör från sydväst. Foto JL 2024.

Tornets och långhusets södra fasad. Foto JL 2024.

Långhusetets sydportal. Foto JL 2024.

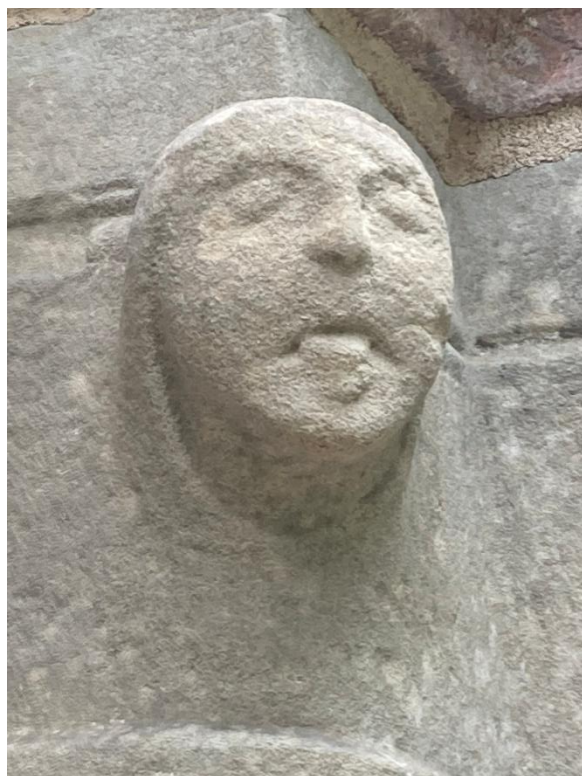
Tympanon i långhusets sydportal. Foto JL 2024

Långhusportalens
västra kapitalband i
olika belysning. Foto
JL 2024 respektive
2025.

Långhusportalens östra kapitälband. Foto JL 2024.

Detaljer av långhusportalens östra kapitälband. Foto JL 2024.

Långhusportalens östra basband. Foto JL 2024. Till höger långhusportalen i början av 1900-talet. Foto Einar Erici 1915, ATA.

Långhusportalen och långhusets fönster, till höger sett rakt framifrån. Foto JL 2024.

Långhuset och koret från sydöst, snett ovanifrån. Foto Pär Malmros 2024, Visby stift.

Långhusets östra gavel. Till höger sockeln i södra hörnet mellan långhus och kor. Foto JL 2025 respektive 2024.

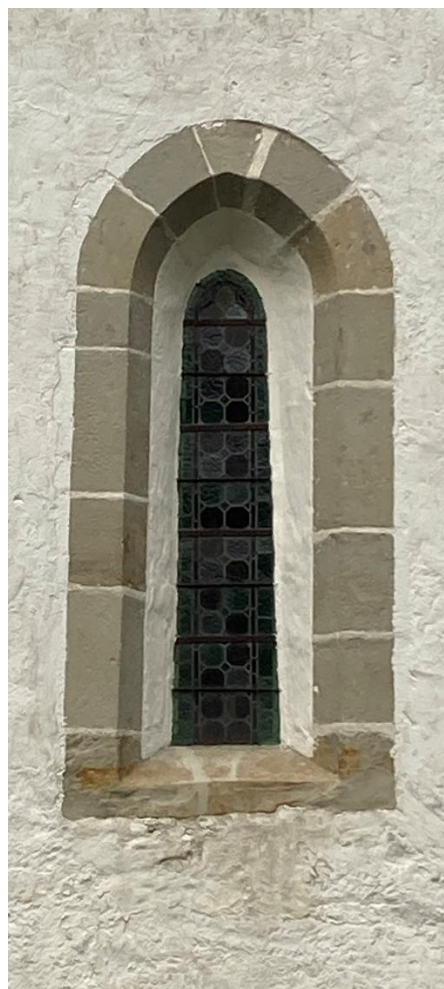
Korportalen. Foto JL 2024.

Korportalen vid 1900-talets början samt med äldre dörr tillfälligt frilagd under senare panel. Foto Einar Erics 1915, ATA, respektive Gunnar Svahnström 1963, Gotlands Museum.

Korets södra fasad samt södra fönstret. Foto JL 2024.

Korets östra gavel med olika ytkaraktär, som delvis återgår på takets förändring. Till höger korets östra fönster. Foto JL 2025 respektive 2024. Nedan till vänster exteriör från öster. Foto JL 2025.

Glugg i korets östra gavel. Foto Pär Malmros 2024, Visby stift. Till höger sockeln i korets nordöstra hörn. Foto JL 2024.

Exteriör från norr, snett ovanifrån. Foto Pär Malmros 2024, Visby stift.

Sakristian från
nordöst. Foto JL
2024.

Sakristian från
nordväst. Foto JL
2024.

Korets norra mur och långhusets nordöstra hörn. Till höger hörnets sockel. Foto JL 2024.

Långhusets och tornets nordfasad. Foto JL 2024.

Nordportalen. Foto JL 2024.

Detalj av nordportalens tympanon och arkivolt. Till höger tornets västra fönster. Foto JL 2024. Till vänster tornets norra fasad med synlig omfattning till den igenmurade, 1989-1990 återöppnade och 1762-1910 till fönster omgjorda portalen. Foto Restaureringsteknik AB 1968, Gotlands Museum.

Tornets nedre del från nordväst. Foto Pär Malmros 2024, Visby stift.

Tornet från sydväst. Foto JL 2025 respektive Pär Malmros 2024, Visby stift.

Tornets södra, norra och västra murade ljudgluggar, med delvis målade omfattningar. Foto Pär Malmros 2024, Visby stift. Till höger tornhuvens från öster. Foto JL 2025.

Huvens södra, östra och västra ljudgluggar samt vindflöjeln. Foto Pär Malmros 2024, Visby stift.

Interiör

Invändigt följer kyrkan samma uppdelning i kor, långhus och torn, åtskilda av spetsiga bågar, men ringkammaren i tornet är i planform tydligare framträdande som en egen del. Rummets tre delar täcks av varsitt murat kryssvalv, vilket för långhusets del är ovanligt att det endast har ett valv, något som också förekommer i Ardre och beror på att kyrkorummen hör till de minsta på ön. Rummets bågar och valv följer samstämda bågformer vilket talar för att de är samtida. Med undantag för triumfbågens vederlagslister och murnischernas omfattningar är alla ytor på murar och i valv putsade, således även triumf- och tornbågen. Tornbågens profil är enkel utan vederlagslist. Innanför långhusportalen har innersmygens murliv dragits fram till tornbågen. En djup sköldbåge på ringkammarens norra sida utgör sparbåge som kompensation mot att tornets södra mur är tjockare för att ge plats åt en murtrappa.

Kyrkorummet har spridda inslag av medeltida kalkmålningar, framtagna och restaurerade 1989-1990. Mest omfattande är kvaderstensdekoren på ristad botten i triumfbågen, samt målningen kring östfönstret och i korvalvet, tillkomna strax efter kyrkans byggnadstid. I långhuset och i tornbågen finns inslag av kalkmålningar från 1400-talet som delar i den typ av passionsfris som förekommer i många gotländska kyrkor. Rester har även påträffats av eftermedeltida kalkmålningar. På olika håll i rummet, mest i ringkammaren, förekommer putsristningar, huvudsakligen av skepp och för målade omfattningar till murnischer. Målningarna och ristningarna togs fram 1989-1990. I fönstren sitter delvis färgat glas i en mönstrad spröjsning från 1910. Kyrkorummets golv utgörs av stengolv av gravhällar samt röda och grå kalkstensplattor, vid altaret upphöjd några trappsteg. I bänkkvarteren ligger trägolv liksom i ett något upphöjt podium i ringkammarens västra del.

Ingången till sakristian ligger på korets norra sida i en nisch vars krön utgör återstoden av en större murnisch med rikt målat krön, förmodligen ett sakramentsskåp, vilket troligen vid den första sakristians tillkomst 1814 gjordes om till dörr. Sakristian har målat trätak med synliga bjälkar samt trägolv. Genom sin form, storlek och de två rektangulära fönstren mot norr erinrar den om en större sal en gotländsk stenbyggnad från 1800-talet. Rummets skåpinredning från 1900-talet är färgsatt i blått.

Uppgången till torn och vind ligger i ringkammarens sydvästra hörn. Där börjar en murtrappa i södra tornmuren upp mot öster som mynnar i sydöstra hörnet av tornets första övervåning, ovanför valven. Taket i trappans övre del utgörs delvis av korta återanvända trästycken. De kan härröra från en äldre träkyrka, men kan även, med tanke på placeringen nära trappans slut, utgöra virken från en tidigare tornhuv som har murats in i samband med en tornreparation. Tornets första övervåning har ringkammarvalvets ovansida som golv. En träskoning för klockrepet (sturk) sitter i valvets västra del. Bjälkar tvärs över rummet någon meter ovanför valvet, möjligen återanvända från annat sammanhang, kan utgöra ett tidigare bjälklag för ett golv eller bindbjälkar under en tidigare tornhuv eller tak. En utbuktning i våningens sydvästra hörn kan möjligen vara ett tänkt fundament under en planerad murtrappa till tornets övre delar. Strax över bjälkarna byter murverket karaktär till ett jämnare murverk som också är putsat, vilket markerar gränsen för tornmurarnas höjd före tornpåbyggnaden 1864. En trätrappa för upp till nästa våning som har liknande putsade väggar, men vilka har stora, öppna ljudgluggar åt alla håll utom öster. Denna våning är öppen upp i tornhuv, utom ett mindre golv kring platsen rakt under klockan, vilken hänger ett stycke upp i huv, innanför de öppna ljudgluggar som finns på i huvens alla väderstreck. Huvkonstruktionen följer den på Gotland vanliga med fyra stora kryssförstärkta trianglar som skär över varandra och möts i toppen.

Långhusvinden nås genom en luckförsedd muröppning i östra sidan av tornets första övervåning. Mot väster avslutas långhusvinden av tornets murade och putsade östvägg, tillkommen 1864. Eftersom mur synbarligen saknades öppnades vinden troligen tidigare in till dåvarande tornhuvens nedre del. Takstolen innehåller återanvända virken och har byggts om flera gånger. Ingången till korvinden utgörs av en vid triangelbåge, vars övre del är igenmurad sedan kortaket sänktes under öppningens topp. Öppningen reduceras också av skorstensstocken från 1910. I öppningen syns i bruket avtryck av formbräder med fint bearbetad yta, sannolikt återanvända och möjligen från en tidigare träkyrka. Korets östra gavelröste förefaller till sin övre del vara ommurad efter medeltiden. Den rektangulära öppningen har som sin norra post ett större sandstensblock med skarpt huggen skråkant, troligen avsett som sockelsten.

Interiör mot öster. Foto JL 2025.

Interiör mot öster. Foto JL 2025.

Interiör mot väster. Foto JL 2025.

Interiör av koret mot öster. Foto JL 2025.

Interiör av koret mot sydöst och söder. Foto JL 2025.

Interiör av koret mot väster och nordväst. Foto JL 2025.

Korets östra del mot norr. Ingången till sakristian, placerad i en tidigare murnisch med nischens spetsiga form och målade krön bevarade. Till höger korets östra fönster. Foto JL 2025.

Korets östra del mot söder, sedd genom ingången till sakristian. Foto JL 2025.

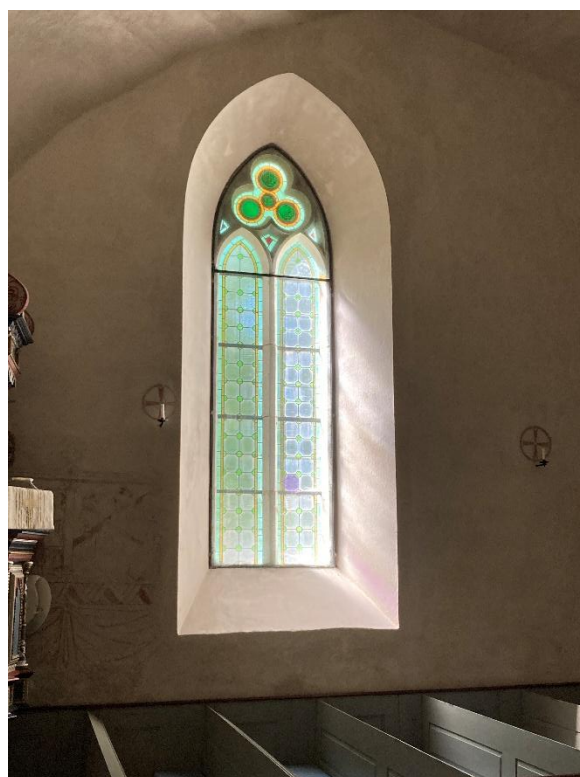
Övre delen av östfönstrets smyg med kalkmålningar från byggnadstiden. Foto JL 2025.

Korvalvets nordöstra konsol samt valvet sett mot sydöst med kalkmålning från byggnadstiden. Foto JL 2025.

Triumfbågens kvadermålning sedd mot norr samt detalj vid södra båganfanget med ristade konturlinjer. Foto JL 2025.

Långhusfönstret samt långhusets valv mot nordöst. Foto JL 2025.

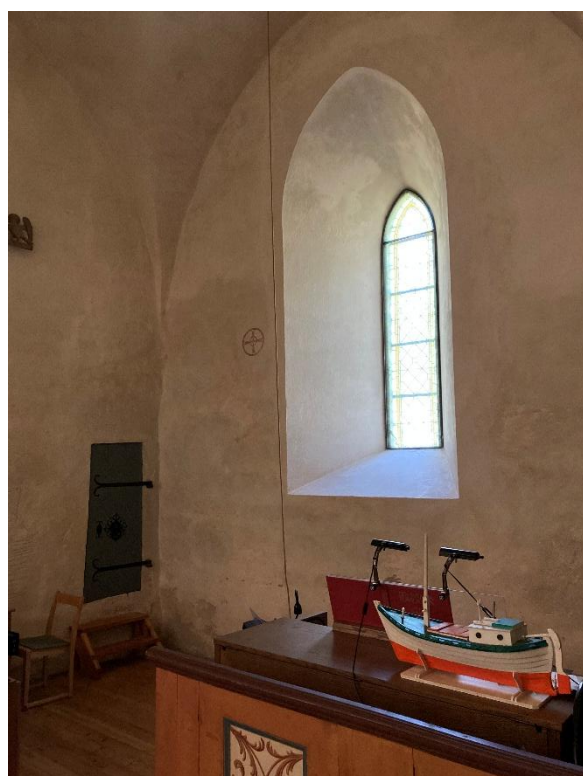
Långhuset mot sydväst. Till höger detalj av sydvästra långhushörnet. Foto JL 2025.

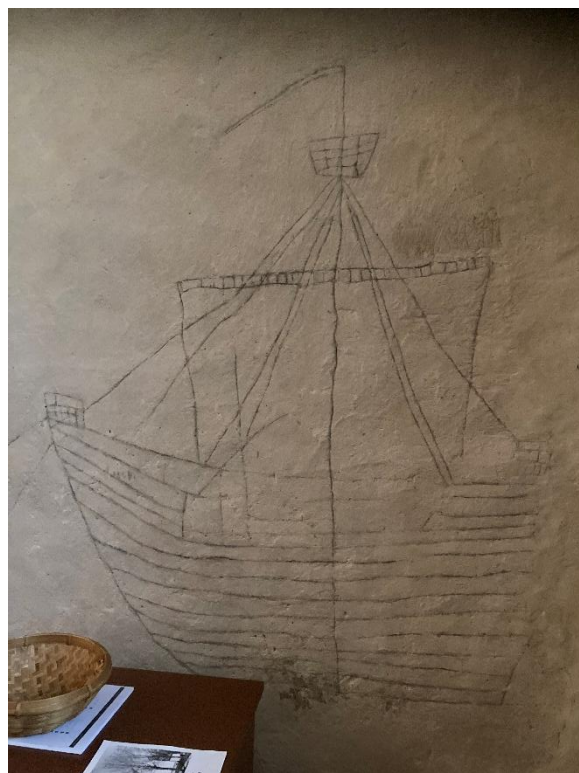
Interiör av långhuset
mot väster. Foto JL
2025.

Interiör genom tornbågen av ringkammaren mot sydväst. Till höger ringkammaren mot söder. Foto JL 2025.

Ringkammaren mot väster och mot norr. Foto JL 2025.

Kalkmålning och ifyllda skeppsröstningar på tornbågens norra vederlagsmur. Till höger ifylld skeppsröstning på ringkammararens södra mur. Foto ES 2025.

Ringkammararens valv, sett mot sydväst och nordöst. Foto JL 2025.

Ingång till sakristian i korets norra mur. Till höger nisch i sakristian med dörr, sannolikt från den nisch som föregick sakristians ingång. Foto JL 2025.

Interiör av sakristian mot nordöst. Foto JL 2025.

Uppgång till torn och vind i ringkammarens sydvästra hörn. Foto JL 2025.

Murtrappa i tornets södra mur. Första stegen samt trapploppet uppåt mot öster. Foto JL 2025.

Murtrappans lopp i södra tornmuren, sett nedåt mot väster. Till vänster murtrappans tak, sett mot väster med sprickbildning. Foto JL 2025.

Murtrappan i tornets södra mur, övre delen sedd mot öster. Till höger mursten med huggna kant- eller klyvlinjer samt avtryck, troligen av tyg, i murbruket. Foto JL 2025.

Tornets första övervåning
sedd mot söder. Till vänster
trappans mynning. Gränsen
mellan tornets äldre nedre del
och påbyggnaden från 1864
tydlig. Foto JL 2025.

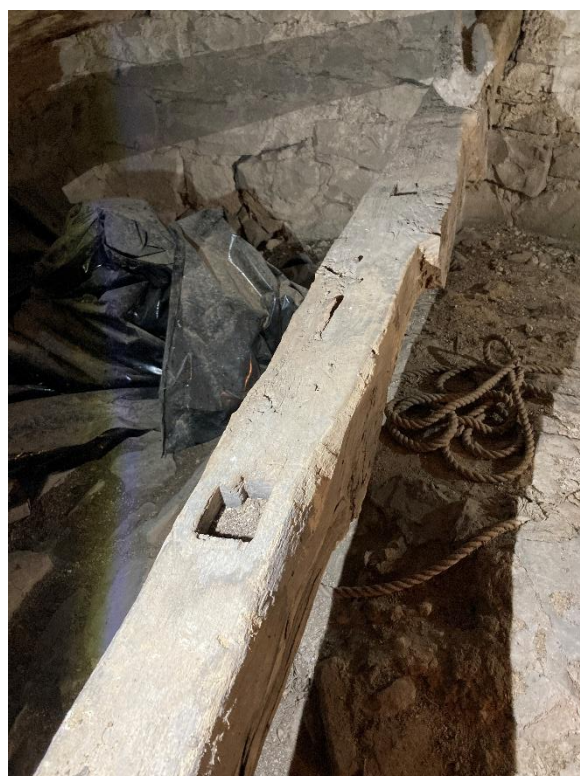
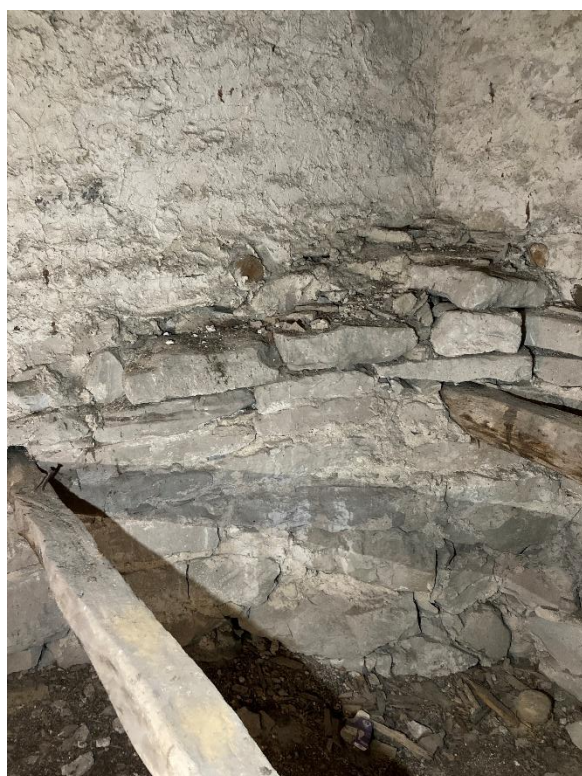
Tornets första övervåning
sedd mot väster. Muren
har en kraftig utbuktning i
sydvästra hörnet. Foto JL
2025.

Tornets första övervåning
sedd mot nordöst med
uppgång till nästa våning och
utgång till långhusvinden.
Foto JL 2025.

Tornets första övervåning med ovansidan av valvet över ringkammaren. Valvet sett mot norr och till höger sturk, träskoning kring klockrepet, i valvets västra del. Foto JL 2025.

Tornets första övervåning. Utbuktning av det äldre murverket i sydvästra hörnet, till synes ursprunglig och utan motsvarighet i de andra hörnen, möjligen ett förberedande för en tänkt murtrappa upp till tornets planerade övervåningar. Till höger en av bjälkarna tvärs över rummet med synliga urtag, troligen från tornets tidigare träöverbyggnad. Foto JL 2025.

Tornets andra övervåning
mot norr. Foto JL 2025.

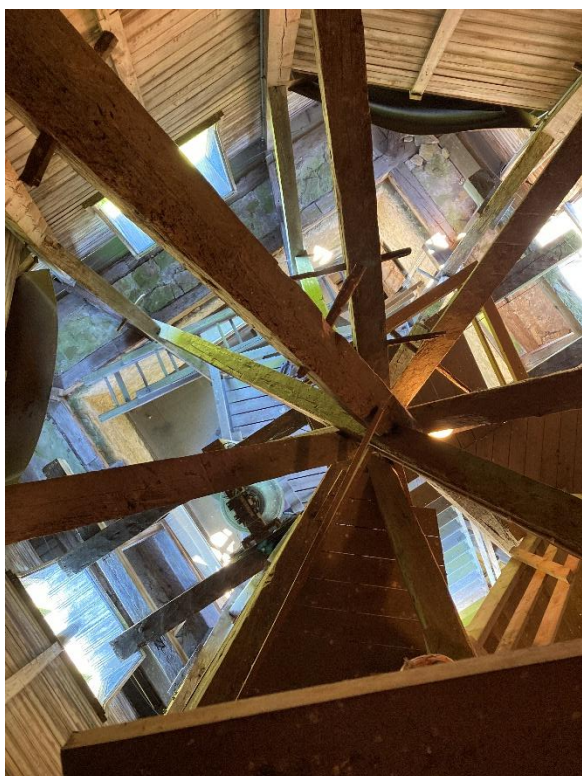

Tornets andra
övervåning mot öster.
Nedan till vänster
våningen mot sydväst.
Nedan till höger
murkrönets ovansida i
nordöstra hörnet. Foto
JL 2025.

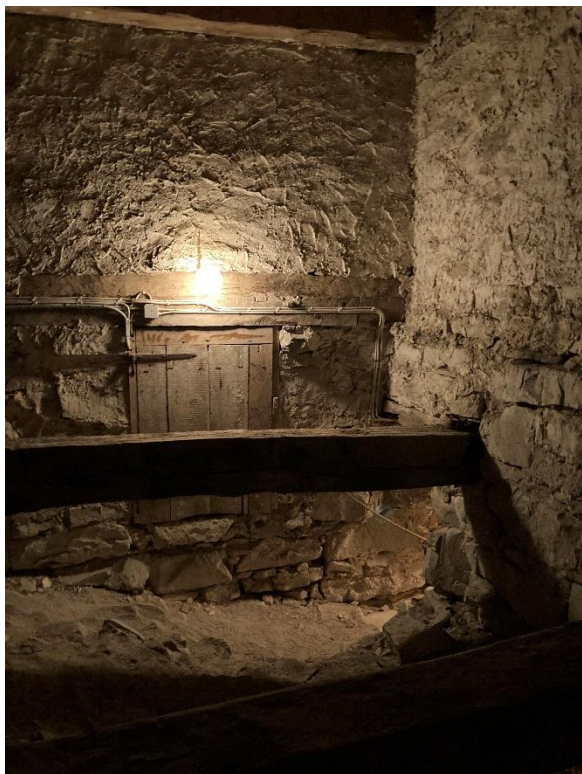

Klockvåningen i huvan, sedd mot sydväst samt norra ljudgluggen sedd mot öster. Foto JL 2025.

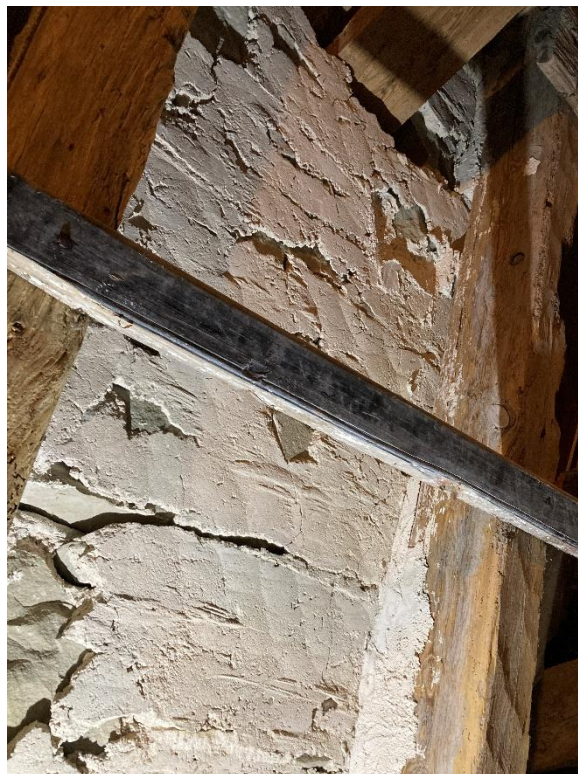
Huvens inre konstruktion sedd rakt ovanifrån och uppåt. Foto JL 2025.

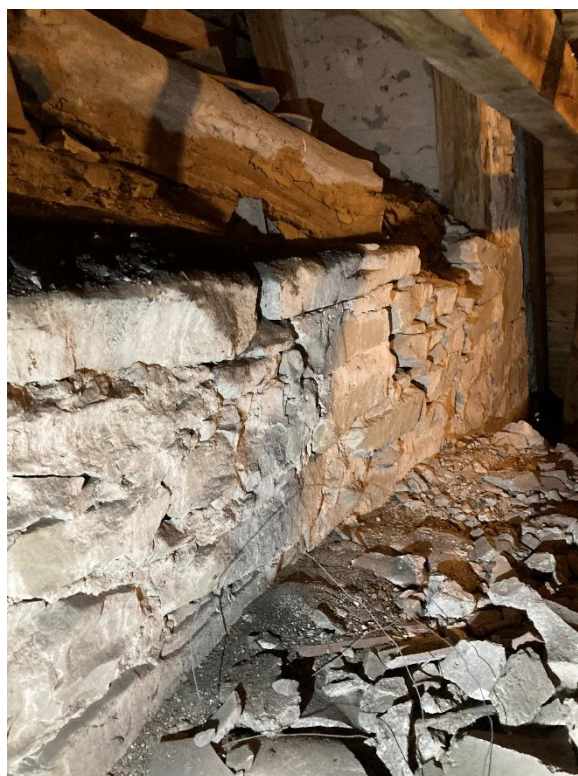
Dörr från tornets första övervåning ut till långhusvinden, sedd från tornet i väster. Till höger öppningen sedd från öster och långhusvinden. Foto JL 2025.

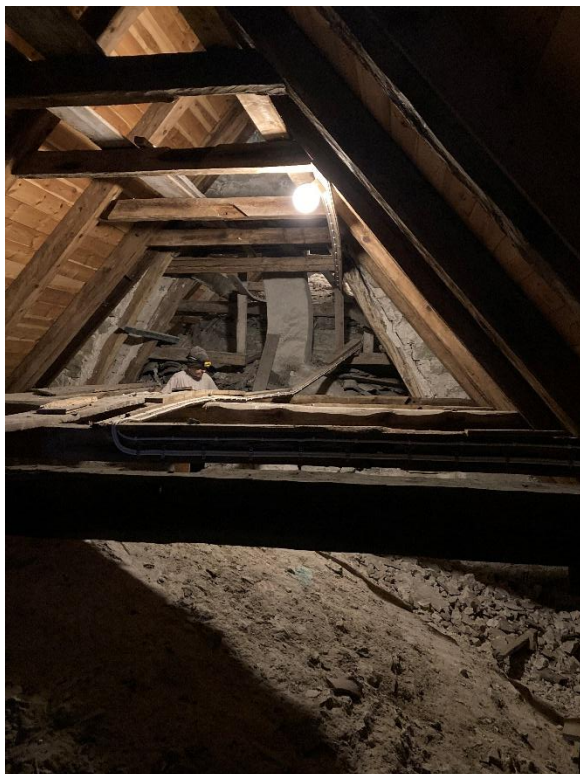
Långhusvinden sedd mot väster med långhusvalvets övre del. Till höger långhusvalvets nedre del sedd mot öster. Foto JL 2025.

Långhusvinden mot öster med öppning till korvinden i triumfbågmuren, sannolikt medeltida, men delvis igensatt upptill vid yttertakens sänkning, troligen på 1700-talet. Till höger avtryck av skälbräder för öppningen. Brädernas jämnt bearbetade yta tyder på att de var återanvända och kan därför möjligen ha kommit från en tidigare träkyrka. Foto JL 2025.

Triumfbågmurens södra och norra delar sedda från öster och korvinden. Foto JL 2025.

Korvinden mot väster och öster. Foto JL 2025.

Nedre delen av korets östra gavel med avsats ovanför vilken muren blir smalare och till nedre del sannolikt är medeltida medan gavelmurens övre del förefaller ommurad. Till höger glugg i östra gavelröset, vars smyg på norra sidan utgörs av en byggnadsdetalj, troligen från en sockel. Foto JL 2025.

Fast inredning och inventarier

Kyrkans inredning är från olika tider, men huvudsakligen från 1600-1700-talen och från 1900-talets början. Genom det valda historiserande uttrycket i bänkinredningen, altarringen och triumfkrucifixet ansluter rummet till den karaktär som utmärker många av öns övriga kyrkor. Det murade och från väggen fristående altarbordet är sannolikt från kyrkans byggnadstid, försett på gängse sätt för de medeltida gotländska altarna med en liten nisch framtill och en större på den enklare baksidan. Altaruppsatsen i sandsten är från 1692 och målades 1728 av Johan Hernell. Altarringen är från 1910. En lös altarskiva i koret härrör sannolikt från ett sidoaltare. Ett sidoaltare rekonstruerades i korets nordöstra hörn 1990 medan det sydöstra rekonstruerades som fundament till predikstolen 1910. I kyrkorummet finns ett stort antal murnischer, varav flera återöppnades först 1989-1990. Återstoden av en större nisch med piscina finns på korets södra sida. På norra sidan finns en större nisch bakom korbänken samt en nisch med järnbeslagen trälucka, vilken kanske tillkom som ersättning för den nisch som försvann när sakristieingången gjorde att en större nisch förlorades. Övriga nischer i koret, långhuset och ringkammaren är många men små och, de flesta, helt triangulära samt möjligen placerade där det tidigare stått sidoaltaren. I långhusportalens östra smyg finns en bevarad nisch med vigvattenskar.

Triumfkrucifixet tillverkades av Eugen Hammarberg 1931-1933 efter ritningar av arkitekten Erik Fant och målades av Carl Wilhelm Pettersson. Det utformades med utgångspunkt från en bevarad krans, och evangelistbilder från 1200-talets slut som idag hänger på södra väggen i ringkammaren. Ett mindre krucifix, rekonstruerat år 1900 på samma tema, hänger i sakristian. Predikstolen tillverkades troligen 1706 och målades 1728. Den flyttade 1910 ut till hörnet. Att döma av foton före 1910 stod predikstolen i triumfbågsöppningen och hade båda trappa och dörr. Den förändrades då och fick nuvarande trappa. Korbänken från 1600-talets slut eller 1700-talets början, målades 1728, byggdes om och målades åter 1910. Den övriga bänkinredningen tillkom 1910, fritt efterliknande den äldre och dess målning. Från denna återstår äldre dörrar dels i vägghälsan, dels i kyrkans magasin. Den nuvarande orgeln är digital, anskaffad år 2000 med ett samtidigt tillverkat högtalarskåp, och ersatte en orgel från 1967, vilken i sin tur föregicks av en orgel från 1911 och ett orgelharmonium från 1890. Nummertavlan tillverkades troligen 1785.

Dopfunten av sandsten tillverkades 1699. Av en äldre dopfunt – ett av kyrkans få medeltida föremål – återstår en funt med fot och skaft i sandsten och skadad cuppa i kalksten från 1200-talet. Ett votivskepp tillverkades 1890, fattigstocken 1786. Bland gravhällarna märks en från 1200-talet med runinskrift samt flera från 1600- och 1700-talen. Yngre inventarier är ljusbäraren i smidesjärn, tillverkad på 2000-talet av Einar Fransson, Drakarve i Näs, en madonnabild i keramik av Gun Karlsson 1990 och en litografi från 1858 i rik guldrum med Kristi uppståndelse på norra långhusväggen. Klockan i tornet göts 1826 av Samuel Grönvall i Stockholm.

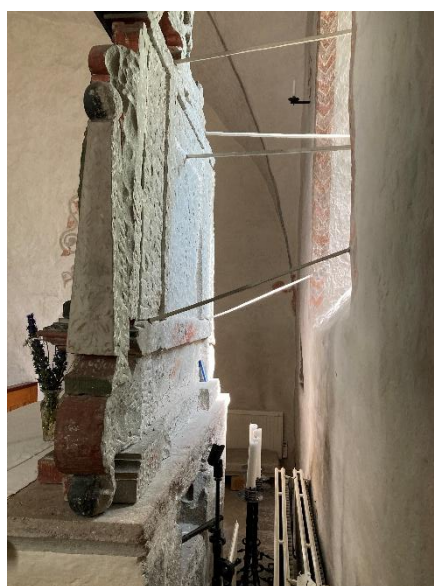
Kyrkorummets inredning är vad gäller altaruppsatsen, predikstolen, korbänken och dopfunten äldre, från 1600-talets slut och 1700-talets början, medan rummet i övrigt präglas av inredning från 1900-talet med historiserande uttryck. Bänkinredning och altarskrank tillkom 1910 medan triumfkrucifixet är från 1930-talet. Foto JL 2025. Till vänster det murade medeltida altaret. Foto Danne Pe Pettersson 2000-2002, Visby stift.

Altaranordningen sedd från nordväst. Till höger altarpuppetsats av sandsten, daterad 1692, målad 1728 av Johan Hernell. Foto JL 2025.

Abrahams offer. Detalj av altarpuppetsatsens centralparti. Foto JL 2025.

Detaljer av altaruppsatsen. Till vänster altarets och altaruppsatsens baksida. Nedan nischen på baksidan av altaret samt skriva från tidigare sidoaltare eller från altare i äldre kyrka. Foto JL 2025.

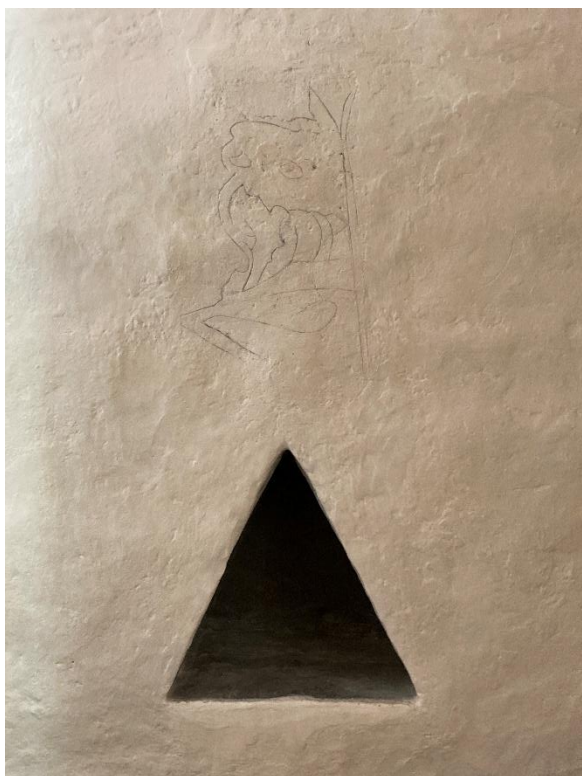
Norra sidoaltaret, byggt 1990 som rekonstruktion av ett tidigare, medeltida altare, rivet kanske när ny bänkinredning byggdes i början av 1700-talet. Till höger predikstolens fundament, murat 1910, troligen efter spår av ett rivet medeltida sidoaltare. Foto JL 2025.

Nisch med piscina, före fönsterutvidgning 1840 större, återupptagen 1989-1990. Till höger nisch, troligen upptagen 1814 i stället för nischen som försvann vid sakristiebygget. Foto JL 2025.

Nisch på västra delen av korets norra mur, bakom korbänken. Till höger nisch i korets östra mur, norr om altaret med ristade linjer för målad omfattning. Återupptagna 1989-1990. Foto JL 2025.

Nisch i korets östra mur, söder om altaret, och i långhusets norra mur, båda med ristade stömlinjer för målad omfattning och återupptagna 1989-1990. Foto JL 2025.

Nisch i tornets
södra mur,
återupptagen 1989-
1990. Till höger
detalj visande ristat
och ifyllt Kristus-
monogram. Till
vänster nisch för
vigvatten i
långhusportalens
östra smyg. Foto JL
2025.

Triumfkrucifix, utfört 1931-1933 av Eugen Hammarberg efter ritning av Erik Fant och målat av Carl Wilhelm Pettersson. Nedan till vänster bevarad kranz av krucifix från 1200-talets slut, använt som utgångspunkt för nuvarande krucifixet, nu på ringkammarens södra mur. Nedan till höger mindre krucifix på vägg i sakristian, utfört 1900 som fri rekonstruktion med ledning av den bevarade kranzen. Foto JL 2025.

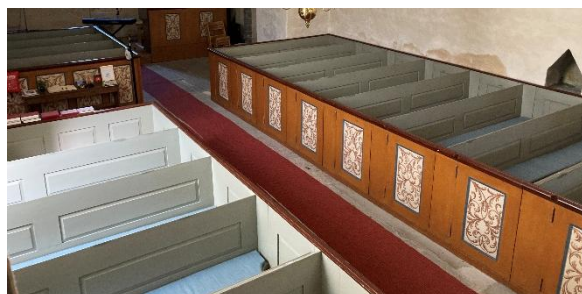

Predikstol, troligen från 1706, målad 1728, trappa, fundament och nuvarande uppställning från 1910. Foto JL 2025.

Korbänk från 1600-talets slut eller 1700-talets början, målad 1728, ombyggd och ommålad 1910. Nedan bänkkvarteren i långhuset, sedda mot nordväst samt mittgången mot väster. Foto JL 2025.

Bänkkvarter från 1910, norra och södra sidan. Foto JL 2025.

Bevarade delar av 1700-talets bänkinredning som väggskärmar och magasinerade dörrar. Foto JL 2025 respektive Danne Pe Pettersson 2000-2002, Visby stift.

Digital orgel,
anskaffad 2000, med
högtalar-skåp. Foto
Danne Pe Pettersson
2000-2002, Visby
stift.

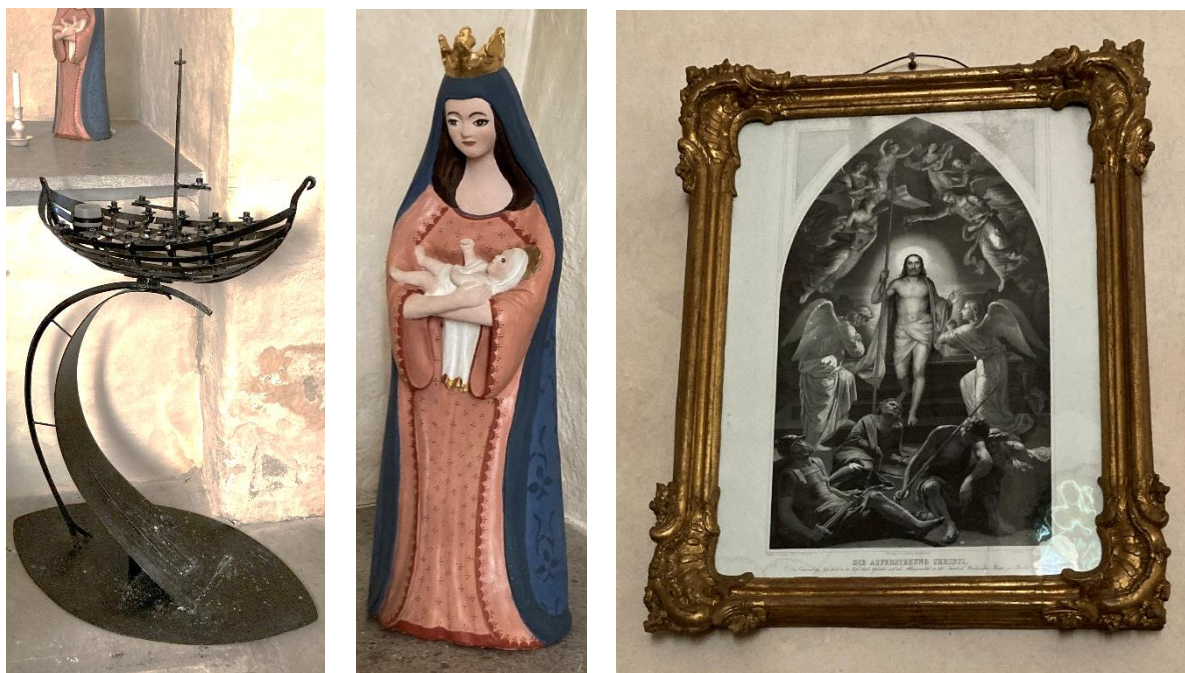
Nummertavla, troligen
från ca 1785. Till höger
dopfont av sandsten
från 1699. Nedan till
vänster, rester av
dopfont från 1200-talet
av sandsten med skadad
cuppa av kalksten. Foto
JL 2025.

Votivskepp, tillverkat på 1890-talet. Till höger fattigstock från 1786. Foto JL 2025.

Gravhällar i koret, från 1200-talet respektive 1757. Foto JL 2025.

Ljusbärare i smidesjärn, tillverkad av Einar Fransson, Drakarve, Näs på 2000-talet. I mitten Maria med barnet, skulptur i keramik av Gun Karlsson 1990. Till höger Kristi Uppståndelse, litografi från 1858 i rikt skulpterad ram på långhusets norra mur. Foto JL 2025.

Klocka i tornet, gjuten 1826 av Samuel Grönvall i Stockholm. Foto JL 2025.

Restaureringar

Om kyrkans inre förändringar är känt att den genomgick en omfattande upprustning 1705-1706 efter att den omtalats som starkt förfallen. Kanske var det då som en målad dekor med rankor i valven i rött och gult tillkom, varav rester påträffats. Troligen tillkom då också kyrkans bänkinredning och predikstolen. Altaruppsats och korbänk hade anskaffats vid 1600-talets slut. År 1728 utfördes målningsarbeten på inredningen av Johan Hernell. Samtidigt insattes bänkinredning i ringkammaren. Nu eller senare byggdes även en enkel läktare för att användas till sädesmagasin. En ny omfattande inre omgestaltung gjordes 1787 då kyrkorummets murar jämnades och vitlimmades. Sannolikt var det nu som den medeltida och troligen även senare dekoren försvann. Dock kan den kvadermålning ha tillkommit som omger nordportalens inre smyg och varav fragment även påträffats kring andra bågar och öppningar i rummet. Inredningen målades om i blått 1803. År 1839 inreddes sittplatser på läktaren i väster. Året efter förstörades kyrkans alla fönster. En omfattande inre restaurering genomfördes 1842 och rummet putsades om, varvid all målningsdekor avlägsnades och det fick den karaktär som återges på de äldsta bevarade interiörfotona. Något som talar för att endast få förändringar vidtagits är att ännu Karl XIV Johans porträtt (död 1844) hänger på en framträdande plats. En förändring hade dock skett i väster genom att ett orgelharmonium 1890 satts på läktaren och läktare då, eller tidigare, försetts med ett genombrutet räcke av kontursågade bräder.

Den mest genomgripande av kyrkans inre restaureringar var sannolikt den som genomfördes 1910 under ledning av byggmästaren Nils Pettersson. All inredning revs ut, utom altaret och altaruppsatsen. Korbänken och predikstolen återinsattes, men efter betydande förändringar. Golvet höjdes. Ny bänkinredning tillkom, liksom ny altarring och efter ett år en orgel i väster, sedan den tidigare läktaren rivits. De stora 1800-talsfönstren minskades och gavs en medeltidsinspirerad gotisk karaktär och med glas med färginslag. En kamin installerades i långhusets nordöstra hörn. I början av 1930-talet skänktes ett triumfkrucifix till kyrkan och uppsattes i triumfbågen på en nytilverkad trabes. De då påträffade kalkmålningarna ansågs för fragmentariska för att tas fram.

En ny omfattande yttre och inre restaurering utfördes 1989-1990 efter förslag av arkitekt Jan Utas.

Tornhuven reparerades, bland annat byttes panelen och samtliga högben. Långhusets tegeltak reparerades. Samtliga fasader rengjordes och kalkslammades, hörnkedjor och fönsteromfattningar togs fram och socklarna lagades.

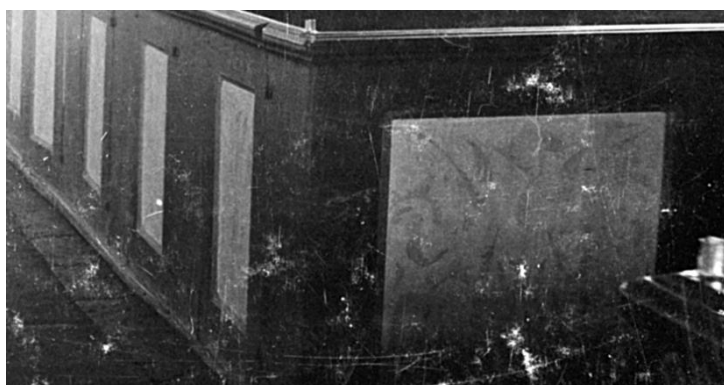
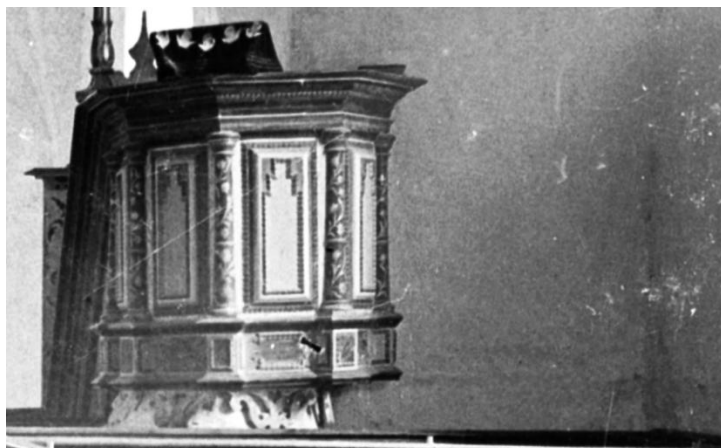
Interiört framtogs kalkmålningar och ristningar vilka punktvis inte var så fragmentariska. De då framtagna målningarna och putsristningarna tillförde kyrkan historiska värden av ett slag som den tidigare hade saknat. Samtidigt påträffades på flera håll i rummet murnischer vilka återöppnades. Bland annat togs en igenmurad vigvattennisch innanför långhusportalen fram. Resterna av triumfkrucifixet återbördades till kyrkan. Det nordöstra altaret återuppfördes och en Mariaskulptur utfördes av konstnären Gun Carlsson, skåls krukmakeri i Näs. Ett bänkkvarter togs bort, det bakersta på norra sidan. Även den sedan 1700-talet igenmurade nordportalens återöppnades för att möjliggöra ingång till kyrkan utan tröskel och trappsteg.

Interiör mot öster vid 1800-talets slut. Foto C. E. Lönngren 1896, Gotlands Museums arkiv.

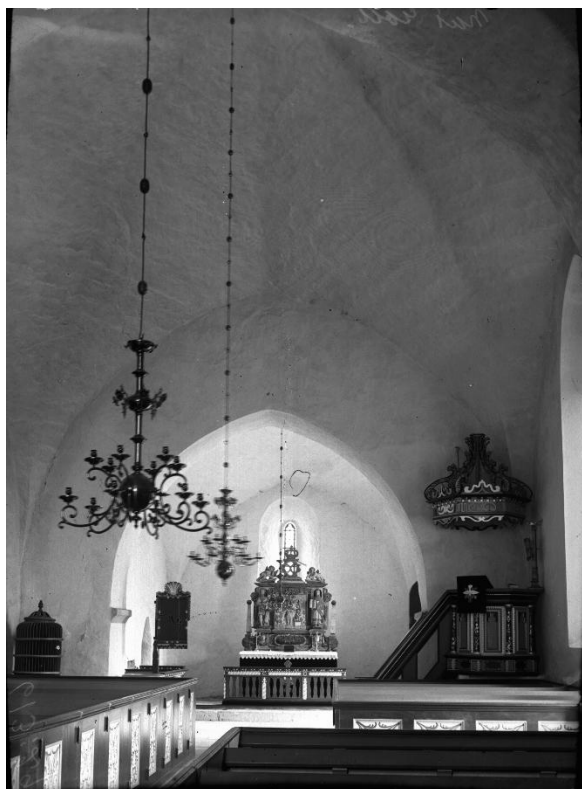
Interiör mot öster vid 1800-talets slut eller omkring 1900. Foto i ATA.

Detaljer av föregående. Predikstolskorgen, ställd på murat fundament med ornament i trä. Av sidoaltare syns inga rester. Till vänster del av 1700-talets bänkinredning med målningar. Ovan till höger tidigare krön för trappan. Foto Danne Pettersson 2000-2002, Visby stift.

Interiör mot väster omkring 1900. Läktaren från 1700-talet med barriär från 1800-talet och orgelharmonium från 1890-talet. Foto i ATA.

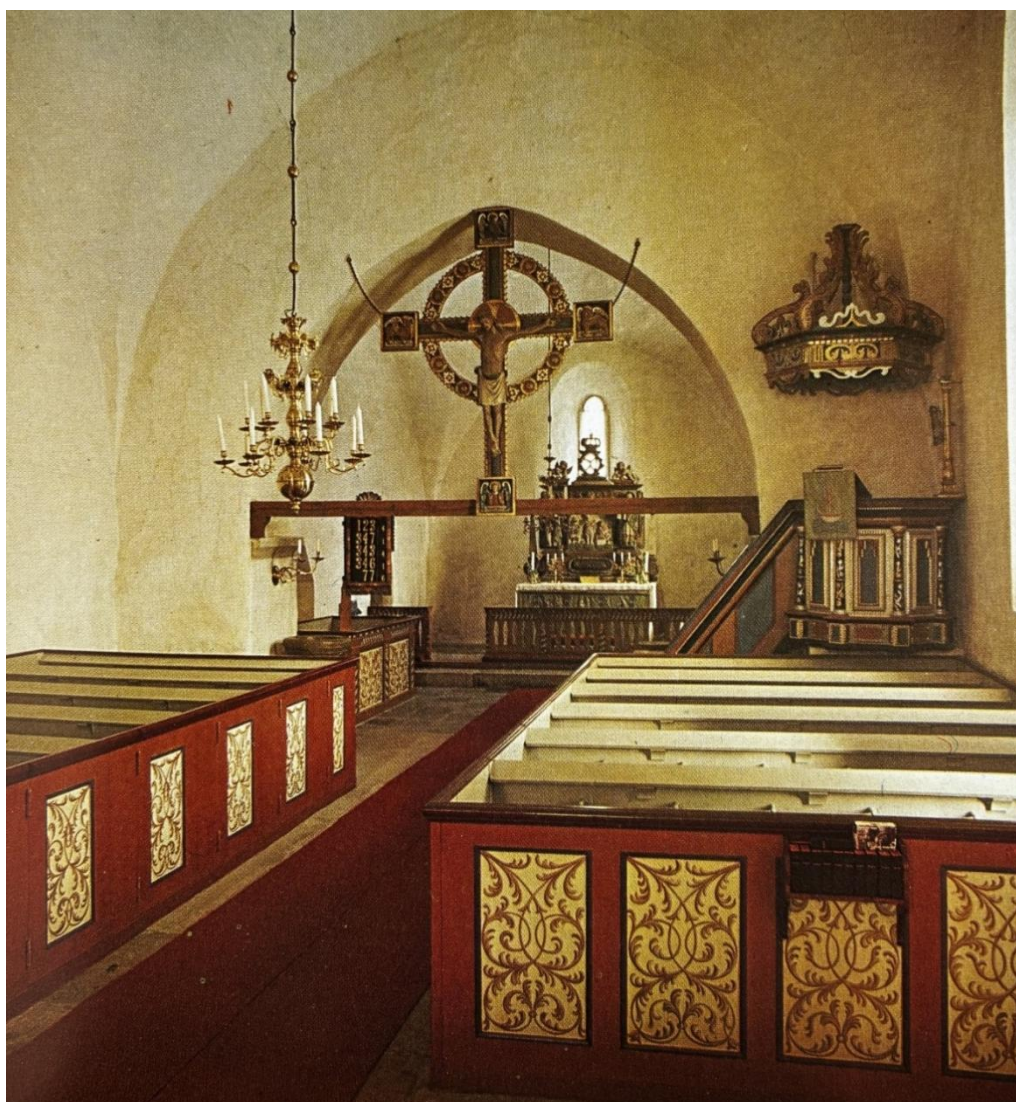
Interiör mot öster efter restaureringen 1910. Kaminen avlägsnades 1952. Till höger prövas trabes placering för det senare uppsatta triumfkrucifixet. Foto Einar Erics 1915 respektive Erik Fant 1932, ATA.

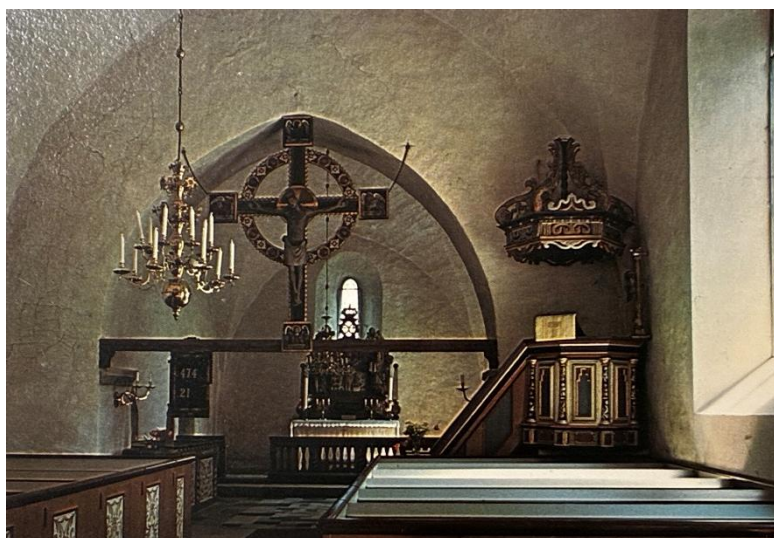
Interiör mot väster efter restaureringen 1910. Till höger förstord detalj visande fasaden till orgeln från 1911. Foto Einar Erics 1915, ATA.

Interiör mot öster efter att kyrkorummet kalkats om 1933. Foto J. N. Johansson, Fidenäs, troligen 1950-talet, efter vykort, respektive Jan Utas 1974, Gotlands Museums arkiv.

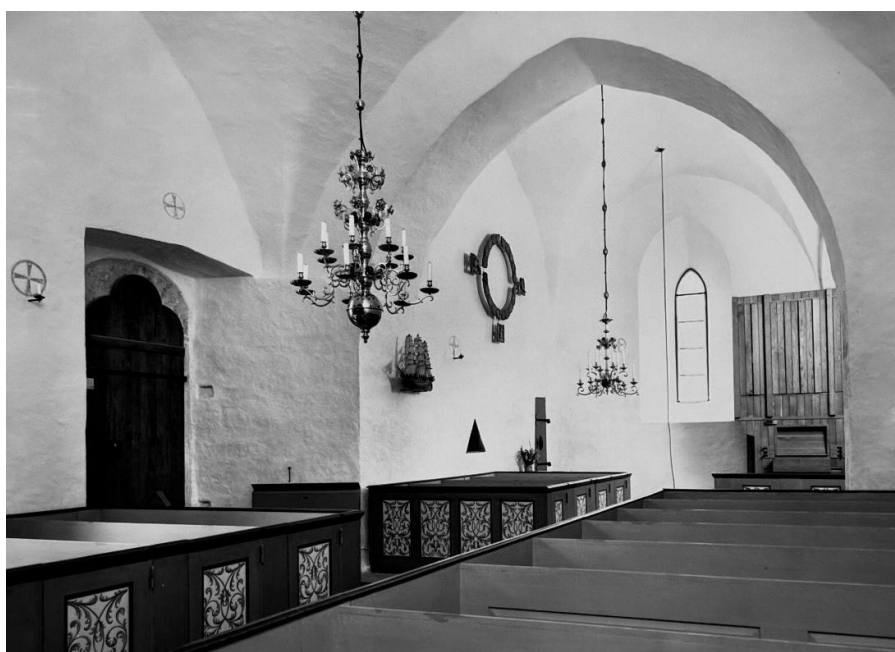
Interiör mot öster, troligen 1960-talet eller omkring 1970, möjligen före 1964 då bänkarnas inre ommålades från gult till nuvarande grå färg. Foto Hans Hemlin, efter Bengt G. Söderberg, Kyrkorna på Gotland (1978).

Interiör mot öster, troligen omkring 1970. Foto Staffan Berggren, efter vykort från Ultraförlaget, Gotlands Museums arkiv.

Interiör mot öster och väster strax efter restaureringen 1989-1990. Den 1967 anskaffade orgeln ersattes år 2000. Foto Göran Ström 1990, Gotlands Museums arkiv.

Arkeologi

De gotländska kyrkorna erbjuder ett stort mått av arkeologiskt intressanta spår. Det gäller både marken som kyrkan står på och kyrkogården samt ibland även de närmaste omgivningarna. Kyrkorna byggdes ofta på redan etablerade platser och under de nära tusen år en kyrka stått på samma plats har det avsatt lämningar, som kanske inte är lika märkbara som den stående kyrkan men som är värda att uppmärksammas som viktiga kunskapskällor. Det är till exempel spår av tidigare kyrkobyggnader, bevarade trä- eller stenkistor, bildstensfragment, gravklot och gravstenar, men även runristningar och lösa föremål. I föreliggande avsnitt fokuseras på anläggningar under mark och golv. De artefakter som är med i rapporten är sådana som representerar något som kan peka på att det finns okända fornlämningar. I det här fallet är det företrädesvis vikingatida föremål som kan tyda på att det finns gravar kvar från det tidigaste kyrkoskedet.

På den norra sidan av kyrkorna ligger många av de äldsta kristna gravar som vi känner till. Här begravdes framför allt kvinnor under kyrkans tidiga existens i enlighet med ett könssegregerat gravskick. Redan under 1200-talet upphörde i flera fall bruket att använda norra sidan av kyrkogården som begravningsplats. Bruket återupptogs först under 1800- och 1900-talen. När den började användas för begravingar igen påträffades gamla gravar, inte sällan gravar från vikingatiden och den äldsta kristna tiden på Gotland. Ofta hade gravläggningen skett i kläder med spännen och utsmyckningar som hör vikingatidens sista del till. Fynden är mycket intressanta men tyvärr inte så utförligt beforskade som man kan föreställa sig. Det rör sig om föremålsfynd av vikingatida karaktär, av personlig art och som tillhört klädedräkten och med denna fått följa med i graven. Vanliga föremål är pärlor, knivar, kammar och olika typer av smycken relaterade till klädedräkten (Thunmark-Nylén 1995).

Under kyrkornas golv ligger ofta gamla gravar med bevarade trä- eller stenkistor. Något som också noterats särskilt är spår efter äldre kyrkor, träkyrkor i form av syllar, stavkonstruktioner eller sekundäranvända plankor och spår efter stenkyrkor i form av murverksrester under mark och golv. Dock har inte sekundärt inmurade detaljer i den nuvarande kyrkan som fasadstenar eller friser tagits upp i avsnittet om arkeologi, liksom inte heller ännu stående murverk som ingått i en äldre anläggning.

I putsen på kyrkornas väggar påträffas ibland medeltida inskrifter och putsristningar. Ofta har inskrifterna runor, vilket är av stort intresse för kunskapen om runor, eller innehåller graffiti i form av tecknade figurer. Av någon anledning har run- och bildstenar från äldre tider tagits till kyrkan för att införlivas i byggnaden. I kyrkornas byggstenar finns också stenhuggarmärken och med hjälp av dem kan man få en uppfattning om delaktigheten i kyrkobyggena.

Kyrkornas vindar och övervåningarna i tornen har genom tiderna använts som förvaring, även om kulturhistoriskt värdefulla föremål i regel tagits om hand och nu förvaras på annan plats. De lager som bildats på valvens ojämna ovansidor kan dock innehålla lösa delar till inventarier som tidigare förvarats där eller spår av tidigare reparationer på kyrkobyggnaden. De kan innehålla rester av vardagliga föremål som berättar om hur vinden och tornen har använts eller personliga saker som burits upp i hopp om få ett skydd i kyrkans hägn. Äldre stegar, klockrep, redskap från hur taken tjärats förekommer också. Kyrkogårdsmurar, såväl de medeltida som de yngre kan innehålla byggmaterial som per definition är fornlämning eller fornfynd, som till exempel stenar med ristningar.

I texten förekommer ett särskiljande av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. Med *fornlämning* avses lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten (villkor baserade på Kulturmiljölagens 2 kap.), och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit före 1850. Med *övrig kulturhistorisk lämning* menas de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten, och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit 1850 eller senare samt de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning inte uppfyller fornlämningsrekvisiten. Rörande registren är det dock viktigt att peka på några källkritiska problem. Fornsök och Fornreg, de digitala registren för information om fornlämningar, är användbara källor för information om kyrkomiljöer. Men de utgör i sig ett källkritiskt problem då 10 000-tals lämningar vid digitalisering har kommit att registreras på felaktig nuvarande belägenhet eller fyndplats. Ofta är uppgifterna korrekta men när flera fornlämningar påträffats intill varandra, som till exempel stenkistor på kyrkogården, är det svårt att veta om en borttagen kista i ett dokument är densamma som en som i tidigare upprättade beskrivningar anges ligga kvar på fyndplatsen.

Arkeologiska undersökningar

I februari 1980 påträffades en medeltida gravsten. Dagen efter fyndet inspekterades det av en arkeolog. Stenen påträffades ca 30 cm under nuvarande markyta i ett läge av, som närmast, 1,40 meter väster om tornets sockel och ca 4,50 meter norr om tornets sydvästra hörn. Någon undersökning utöver dokumentation av stenen nämns inte i rapporten.

Stenen är av röd gotlandsmarmor och kraftigt krosskadad med ett ca 8 cm nedsjunket mittparti, dessutom saknades fotänden. Den ursprungliga bredden torde ha varit ca 98 cm. Nuvarande bevarad längd är 1,42 meter men den bör ursprungligen ha mätt ca 2 meter. Formen har varit rätvinkligt rektangulär. Stenens tjocklek mättes i huvudändan till ca 14 cm.

Den släthuggna och slipade ytan bär en grund ristning i form av dels en dubbel kantram dels i centrum ett ringkors, likaledes med dubbla linjer. Korsarmarnas avslutningar kunde nu ej skönjas i dagsljus. Stenen är i övrigt inskriftslös och ligger kvar efter dokumentation.¹

I november 2010 gjordes en arkeologisk schaktningsövervakning i samband med grävning för dränering av dagvatten. Schaktningen gjordes från korets sydvästra hörn vidare runt koret och norrut över kyrkogårdsänget bort till kyrkogårdsmuren. Schaktdjupet varierade mellan ca 35-55 cm. Jordmånen var sandjord med högt grusinnehåll. Totalt schaktades en sträcka på cirka 70 meter.

I schaktet rakt öster om koret påträffades ett lager som bedömdes omrört. Det förekom rikligt med tegelfragment och kalkputs tillsammans med ben från människa samt en del djurben över hela schaktet, från översta lagret till bottendjup. Det påträffades en samling människoben utanför korets södra port. Benen låg inom en yta av ca 50 x 100 cm och det var dock tydligt att det inte rör sig om en hel gravläggning, då benen var omrörda, samt att det förekom tegel bland benen. Inga fynd tillvaratogs.

I schaktet 1,3 meter öster om koret påträffades två gravhällar, ca 35 cm under markytan. Hällarna var trapetsformade sandstenshällar, med delvis planslipad yta och slipade kanter. De låg i östvästlig riktning med basen mot koret. Hällen längst mot norr, mätte 85 x 175 x 72 cm. Hällen längst i söder mätte ca 80 x 180 x 75 cm. De hade en tjocklek på 16-17 cm.

¹ Engeström 1980

Båda hållarna var något skadade. Den norra, var sprucken i två delar, där den östra delen låg något högre och med en svag lutning mot öster. Hällen i söder saknade en del av basen samt norra nederkanten.

Efter kontakt med Länsstyrelsen, togs beslutet att gravhållarna skulle lyftas upp för att inspekteras vid ett senare tillfälle. Gravhållarna lyftes upp med grävmaskin och restes mot den norra kyrkogårdsmuren.²

Värdering

Allmänt

Alla kyrkor bidrar till att materialisera bilden av det heliga. Invändigt utgör de en ram för mötet mellan människan och det livsavgörande på ett sätt som andra rum inte gör. Till det yttre markerar de sin belägenhet i landskapet, men tar också det yttre rummet i anspråk och utgör en påminnelse om värden som ligger vid sidan om vardagen. Genom historien har betoningen legat på olika delar och egenskaper i kyrkan. Samtidigt finns det många likheter mellan skilda kyrkor, särskilt för dem som ingår i samma kyrkliga tradition. Stor omsorg har sedan det kristna kyrkobyggandets äldsta tid ägnats konsten och arkitekturen. I kombination med att många kyrkor också är gamla hör de till våra viktigaste kulturmiljöer.

Kyrkorna på Gotland utgör en del av den världsöverspännande kristna kyrkans byggnader, en del av kyrkorna i Sverige och en del av kyrkobyggandet på Gotland. Gotlands kyrkobyggande är relativt homogent. Byggnadsdetaljers utformning och tillvägagångssätt vid kyrkornas planering återkommer mellan olika socknars kyrkor, men kan sedan skilja sig från principer som använts i andra landsändar. Exempel på det är att de äldsta gotländska stenkyrkorna följde samma modell av kyrka med långhus, kor och absid, som var allmän i de nordiska länderna. I nästa skede kom dock kyrkorna att förnyas på 1200- och 1300-talet på ett för Gotland karakteristiskt, men i övriga Sverige okänt sätt. Under 1200-talets slut och 1300-talet byggdes kyrktorn på Gotland, vilket sällan hände vid kyrkorna på fastlandet. Den gotländska kalkstenen möjliggjorde valvslagning och byggnadsskulptur utan motstycke i resten av Sverige till vare sig mängd eller konstnärlig kvalitet. Under 1400-talet byggdes kyrkor om- och till i Mellansverige och försågs med heltäckande kalkmålningar, något som inte hade någon motsvarighet på Gotland. Under 1800-talet förnyades tusentals kyrkor i södra och västra Sverige genom att en äldre revs och ersattes av en ny och större, eller byggdes om genomgripande. Detta berörde endast någon enstaka av de gotländska kyrkorna. Sammantaget har detta gjort att de gotländska kyrkorna representerar ett medeltida byggande under en tid då inte så mycket byggdes i övriga Sverige. Men utmärkande är dessutom att på Gotland finns dessa medeltida byggnader ofta kvar, relativt oberörda av senare förändringar och ännu i bruk.

Härigenom utgör varje kyrka ett omistligt exempel på medeltida kulturmiljö inte bara ur ett lokalt gotländskt perspektiv utan även ur ett riksperspektiv. Eftersom inte heller Centraleuropa efter krigstider och andra perioder av förändringar till så hög grad har kvar större uppsättningar av medeltida sockenkyrkor och framför allt medeltida träskulptur har de gotländska kyrkorna därigenom ett internationellt intresse. De formades i hög grad under inflytande av byggmästare från västra Tyskland, från Westfalen och området kring Köln, vilket ytterligare ger dem en internationell betydelse, liksom att det tidiga kyrkobyggandet uppvisar stilpåverkan från östra

² Kahl 2010

Europa. Sedan 1800-talets slut har kyrkorna på Gotland kommit att uppmärksammas av arkitekter och konstnärer och har fått stå förebild för kyrkor på fastlandet, vilket gör att kyrkor från 1800- och 1900-talet med gotländskt inspirerade motiv återfinns i Skåne, Västergötland, Stockholm och på andra platser.

De gotländska kyrkorna har vissa särdrag i formen, men de intar också en särskild ställning i bygden. Över hela Sverige har, liksom i många andra länder, kyrkan utgjort en central och samlande punkt, även om de mera sällan legat mitt i en by, så som de gör i en del andra delar av Europa. Men på Gotland har kyrkans roll som samlande byggnad levt kvar bättre än på en del håll. Denna uppfattning är stark även i resten av Sverige, men bebyggelseförskjutningar till följd av nya järnvägssamhällen och bruksorter, en mer polariserad sockensammansättning, större avstånd mellan kyrkorna och att de inte har haft torn kan ha bidragit till det. Medan kyrkorna på Gotland genom sina torn och tätare avstånd samt en viss skepsis till förändringar har behållit sin plats i en sockenmedvetenhet, som även i sig är ovanligt stark på Gotland.

För de gotländska kyrkornas kulturhistoriska värde och särställning gäller åtskilliga gemensamma saker. Kyrkorna är närmare hundra och Gotland utgör som Visby stift det stift som har nästan uteslutande medeltida kyrkor, därtill tillkomna och ombyggda före mitten av 1300-talet. Eftersom de så tydligt har parallella tillkomsthistorier utgör varje kyrka en omistlig del i ett pussel av olika byggnadsetapper. Byggnaderna är utsmyckade av skulpterade portalomfattningar, kalkmålningar och skulpturer. Glasmålningarna saknar till omfattning motstycke i resten av norra Europa. 93 procent av bevarade medeltida glasmålningar med figurscener i Sverige kommer från Gotland (i kyrkorna eller på museer). Flera medeltida möbler, mest bänkar, finns också i kyrkorna. Föremålen visar hur kyrkorna användes under medeltiden och kan bidra till att ge en autentisk upplevelse av medeltida miljöer. Inte minst gäller detta kyrkornas vindar och särskilt tornets övervåning, där rummet i hög grad präglas av murade dörr- och fönsteröppningar som skapar en autentisk ljussättning. Virket och murbruket kan visa upp spår från hur själva byggnadsarbetet gick till och kan avspegla hur kyrkan i äldre tid drabbats av eldsvåda.

Föremålen i kyrkorna är inte bara medeltida. Gotland har även en hög andel av bevarade bänkinredningar från 1600-talet av ett slag som på svenska fastlandet ersattes av ny inredning i slutet av 1800-talet. Från 1700-talet finns bevarat ett rikt måleri, inte minst målningar på bänkinredningen. De gotländska dopfuntarna utgör ett särskilt kapitel, där de mest framträdande utgörs av de tidigmedeltida sandstensfuntarna, som fick ett nytt uppsving på 1600-talet. Södra Gotlands stenhuggerier producerade sedan altarpuppsatser i sandsten av ett slag som inte är vanligt utanför Gotland. Genom det sena 1800-talets och 1900-talets kyrkorestaureringar, ofta av framträdande stockholmsarkitekter, kan man följa förändringar i synen på öns kyrkor.

Kyrkornas lägen visar på centrala platser i bygden, placerade vid en tidigare korsväg med, om inte förhistoriska så åtminstone medeltida ursprung. De avspeglar det höga välstånd från medeltidens omfattande handel som rådde när de kom till och illustrerar något av den komplicerade kyrkohistorien. Av stor betydelse är kyrkogårdarna runt kyrkorna som är omvårdade och används. Många av dem har en intakt medeltida utsträckning. Andra visar kyrkogårdens utveckling under 1800-talet och hur folkmängden ökat. Trädrader och gravtyper illustrerar hur nya delar har tagits i bruk under 1800- och 1900-talet.

Anmärkningsvärt är att kyrkorna ännu används för sitt ursprungliga syfte. För Gotlands del har det kunnat ske utan större ombyggnader av kyrkorna, trots förändringar i befolkningsstorlek.

Nästan alla är i bruk (de som är öde har varit det sedan minst 400 år) och används, om än med olika intervall. Öns kyrkor har genom sin ålder, kvalitet och i sammanhanget starka karaktär en identitetsskapande roll. I de många, ofta små, socknarna finns en särskild känsla, där kyrkorna intar rollen av kraftfulla symboler för hemsocknen. Hur klockorna har ringts avspeglar skillnader mellan kyrkorna och än idag finns kimningsstenar beredda i klockvåningen för det ringningssätt med små stenar som endast finns på Gotland och de skånska landskapen. Kyrkorna har både en starkt lokal förankring och utgör samtidigt punkter i ett världsomspännande nätverk som förbinder länder och kontinenter genom religion, arkitektur, konst, musik över århundraden.

Sedan ett drygt sekel har kyrkorna på ön varit en turistmagnet. De är öppna sommartid, på ett annat sätt än på det svenska fastlandet, och brukar vara välbesökta.

Bruksvärden

Följande bygger på de 349 svar från besökare som inkom via de enkäter som sommaren ställdes 2019 i 16 kyrkor i Romaklosters och Klinte pastorat. Av dessa 349 personerna besökte 52 % kyrkan för första gången.

De som räknas in som återkommande besökare har angivit att de besöker kyrkan ofta, ibland eller sällan/någon gång per år. Genomgående är gravskötsel, besök av anhörigs grav samt delta i gudstjänst och andakt de främsta anledningarna till besök. Av de barnfamiljer som bor i socknarna kan man utläsa andra motiv till återkommande besök en förälder skriver så här ”Vi bor nära kyrkan. Ibland går vi hit och letar Pokémon och övar vår minsta att läsa, precis som vår äldsta son gjorde när han lärde sig läsa”. Konserter anges också som en stor anledning till besöket. För dessa besökare står kyrkan för hembygd, barndom, en knutpunkt, trygghet samt en plats för släkten genom århundraden. De uttrycker en stor glädje och stolthet över sina kyrkor och betonar hur viktig den är för sockens identitet, historia och sammanhang samt för individens släkthistoria.

Förstagångsbesökarna kan majoriteten kopplas till turism, många anger att de hade som mål att besöka minst en kyrka på ön under sin semester eller att besöka många/samtliga av öns kyrkor. Benämningen kyrksafari var en återkommande anledning. Några av dessa förstagångsbesökare uppskattar kyrkorna som en stillsam plats att komma till för att få lite lugn och ro, medan andra ser kyrkan som ett värdefullt nationellt kulturarv och historiedokument. Intresse för konst, kultur, arkitektur och historia beskrivs återkommande som en av anledningarna till besöket.

Generellt sätt var besökarna mycket nöjda med tillgängligheten (74%). Många påpekade att det är trevligt att kyrkan är upplåst så att man får möjlighet att komma in samt är glada att se att kyrkorna och kyrkogårdarna är så välskötta. De som inte var nöjda med tillgängligheten påpekade oftast för dålig belysning i kyrkan, nedsatt framkomlighet med rullstol och dylikt i grusgångar samt vid trösklar, svårighet att öppna eller stänga porten.

När det gäller information var det många som saknade informationsbroschyrer att titta i på plats samt att kunna köpa med sig hem. Där det fanns information efterfrågades mer lättläst text och mer bilder. Genomgående önskades även information på engelska samt ibland även tyska. Flera kommenterade att de sökte mer information på nätet eller i turist-appar samt kompletterade med information från böcker, exempelvis Änglar & Drakar.

Kyrkobyggnaden

Näs kyrka hör till Gotlands mindre kyrkorum och ett av de som har tillkommit i ett sammanhang under medeltiden utan om- och tillbyggnader. Även om byggnaden inte bär spår av medeltida om- och tillbyggnader rymmer den i tornet och på vinden möjligen trästycken och avtryck av trä som kan ha ingått i en äldre träkyrka. Kyrkan hör till de få som har genomgått byggnadsförändringar under 1800-talet. Även om tornet är litet är det, jämte Boge, det enda som har uppförts på Gotland under 1800-talets senare hälft som är en period då många torn uppfördes vid äldre kyrkor på fastlandet. Kyrkans yttre karaktär är genom justeringar av taken under 1800-talet och fönstren 1910 präglad av väl avvägda proportioner. Trots att portalerna inte hör till de mer utsmyckade på Gotland utgör de fina exempel på färgväxling i stenmaterialet och intressant gestaltad utsmyckning av kapitel och tympanon i långhusportalen.

Kyrkorummet är liksom exteriören väl sammanhållet, till följd av att det är gestaltat i ett sammanhang, har ett valv över vardera delen av rummet samt bågar som är placerade symmetriskt och med jämnt välvda linjer gentemot valven. Den 1989-1990 framtagna målade dekoren kring triumfbågen och östfönstret är av stor verkan för rummet. Stort värde finns även i de samtidigt framtagna putsristningarna med dekor kring murnischerna av ett slag som annars inte är så kända. Det stora antalet murnischer utgör i sig också ett ovanligt och intressant inslag, som kanske illustrerar något som varit vanligare även i andra kyrkor. Inredningen från 1900-talets början och förra hälft är intressant då den, utan att ha hög ålder, fångat den karaktär som inredningar från äldre tid uttrycker.

Kyrkogården

Näs kyrkogård tillhör Gotlands större kyrkogårdar till ytan men stora områden är ängsmark och saknar gravar. Den omges av en trädkrans vilken tillsammans med ängsmarkens träd ger den en ovanligt utpräglad grönska och lummighet.

En allé på kyrkogården leder fram till kyrkan från huvudingången i väster. Den har ett miljöskapande värde och gynnar den biologiska mångfalden.

På kyrkogården finns områden av olika karaktär. Söder om kyrkan ligger en samling gravar omgärdade av buxbomshäckar, något som idag är mer sällsynt. Väster om kyrkogården finns ett senare utvidgat område som är tidstypiskt för mitten av 1900-talet med låga gravvårdar i linjära rader.

Flera av gravarna har murgröneklädda kullar, ett äldre gravskick som i denna omfattning endast finns kvar på ett fåtal kyrkogårdar.

Norr om kyrkan finns ett stort område som vårdas som ängsmark för att gynna den biologiska mångfalden. I området finns en unikt utformad minneslund med ett centralt placerat ankare omgiven av stående naturstenar på vilka alla socknens gårdsnamn är inhuggna.

Kyrkogården speglar människors liv och samhällets förändringar, traditioner och ideal. Eftersom kyrkogården har en lång kontinuitet finns ett antal äldre gravvårdar med innehållsrika inskriptioner som berättar om de människor som är knutna till Näs socken. Gravarna finns framför allt söder om kyrkan. 13 av gravvårdarna på kyrkogården anges som kulturhistoriskt

värdefulla i kyrkogårdsinventeringen 1996. Vid en uppföljande inventering 2016 utpekades 17 gravvårdar som kulturhistoriskt värdefulla.

Naturvärden

Träden, och buskagen är värdefulla miljöer för kryptogamer och insekter och som boplatser för fåglar. Det gäller även murar som inte är putsade. En stor del av den biologiska mångfalden är knuten till gamla träd och idag utgör kyrkogårdarna en av de viktigaste miljöerna för bevarandet av hotade växt- och djurarter.

Vid Näs kyrkogård finns inte några speciellt värdefulla träd utpekade av Länsstyrelsen. Man bör uppdatera om det finns några rödlistade arter genom kontakt med Länsstyrelsen. Vi rekommenderar att man använder Riksantikvarieämbetets metod *Fria och Fälla (2014)* vid förändringar av trädplanteringar som kan påverka murar och gravvårdar.

Händelselista Näs kyrka

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1182	Årtal enligt Strelow, SvK anser det troligt att detta årtal avser en träkyrka och av denna förmodade träkyrka kan finnas återanvända virken i tornet.	SvK, NS
o. 1250 – s. 1200-tal	Den nuvarande kyrkan med kor, långhus och galleritorn uppfördes av sandsten med delar av dörromfattningarna av kalksten.	SvK, NS
1296	Kyrkan anses ha stått färdig eller i sådant skick att den kunde användas, från detta år finns ett avlatsbrev från påven i vilket det framgår att kyrkan var helgad åt Johannes Döparen. GK anger att kyrkan uppfördes i slutet av 1200-talet.	SvK, GK
	Muralmålningar och möjligen skeppsrisingar.	
	Triumfkrucifix (GK anger tidigt 1300-tal) och dopfont.	SvK
		SvK, GK
o. 1450	Muralmålning bl.a. i form av tjuvmjölkerskan.	GK
1400-tal	Passionssvit.	SvK
1400-tal(?)	Skeppsrising.	GK
o. 1500	Muralmålningar.	SvK
1594	En altarklocka omnämns.	SvK, NS
1690	Tornet reparerades.	SvK
1692	Altaruppsats av sandsten, huggen i Burgsvik.	SvK, GK
1698	Kollekthåv.	NS
1699	Dopfunten togs i bruk.	SvK, NS
1600-tal	Altarskrank.	GK
	Korbänken antas ha tillkommit.	NS
o. 1700	Predikstolen stod längre in i kyrkan, predikstolstrappan, som var försedd med dörr, gick längs med triumfbågens innersida.	NS
t. 1700-tal	Tornet, som då var i dåligt skick, genomgick smärre reparationer.	NS
1706	Större reparation då takkonstruktionen förnyades, möjligen målades även interiören med muralmålningar (geometrisk dekor samt akantus).	SvK
	Kyrkbänkar.	SvK
	Predikstolen kan ha tillkommit (GK anger omkring 1750).	SvK, GK
1728	Altaruppsatsen, bänkarna och dopfunten målades av Johan Hernell, han målade även ”werdarebänken” (kyrkvårdsbänken).	SvK, NS
	Bänkarna utökades med 10 kvarter i ringkammaren.	SvK
1732	En timsten köptes till kyrkogården.	SvK, NS

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1734	Tornet förstördes: <i>"blåste Näs kyrktorn af, som varit för sjöfarande en god rättelse (...) Detta tornet krossade Kyrkan i fallet så at hon behöfde stor reperation, fick fördenskul för utan den förra och hwad almogen sielf sammansköto, åter en collect A. 1740"</i> . Hur stor del av tornet som rasade är inte känt. Kyrkans tak skadades vid olyckan, och väggar och valv fick stora sprickor. En stödmur mot tornets V vägg sattes upp efter raset.	SvK, NS
1735	Bräder och kalk samt 3000 taktegel inköptes.	NS
	Kortaket lagades.	SvK
1737	En byggmästare fick betalt för <i>"Tornets förfärdigande"</i> , troligen en provisorisk avtäckning.	NS, SvK
1738	Kyrkan ansågs förfallen.	NS
	Två kollektåvar tillverkades av gördelmakaren Kullberg.	NS
1739	Betalades för <i>"teglens inläggande"</i> , troligen avses korets tak.	NS
	Johan Hernell satte en duva, troligen under baldakinen.	SvK, NS
1740	1500 taktegel köptes in av rådman Bullmering, liksom kalk till teglens inläggning i långhuset.	NS
1743	Kyrkan saknade torn och murarna var fortfarande svaga.	SvK, NS
	Kyrkklockan var i gott stånd.	SvK
	En likbår inköptes.	SvK
1753	Kyrkan ansågs vara i gott skick <i>"men Tornet ropar effter hielp"</i> .	SvK
1756	En ny tornhuv byggdes av tornbyggaren Johan Suderbys, Gothem.	NS, SvK
1761	Taken och valven reparerades bl.a. lades ett ankare av ek in ovanför triumfbågen.	SvK, NS
1762	Nya bänkar i tornrummet under läktaren.	NS
1763	Nya dörrar tillverkades, kordörren försågs med ett litet fönster.	NS
	Betalades för att <i>"Fälle med handtag till kyrkogårdsluckan"</i> .	SvK
1773-74	Timstenen kasserades och en solvisare av ölandssten köptes.	SvK, NS
1785	Nummertavlan förädrades kyrkan, den målades av en målare från Rone.	SvK, NS
	En stock till timstenen köptes.	SvK
1786	En straffstock köptes.	SvK
	Fattigstocken anskaffades.	GK, SvK, NS

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1787	Omfattande ut- och invändig reparation under ledning av murmästaren Tyke Wranstedt: <i>"späckad utanpå, samt innantill murarna jämnade och wittimade"</i> . Den <i>"stora Stenpelaren som står å västra sidan"</i> togs bort.	SvK, NS
1788-89	Klockgjutaren Lars Öfverström, Karlskrona, betalades för omgjutning av klockan med tillägg för ny metall.	SvK, NS
1792	Nya golv av ölandskalksten lades i koret och i gångarna.	NS
1794	En förfallen materialbod på kyrkans N sida reparerades.	SvK, NS
1795	Timglaset, tillverkat i Stockholm, skänktes till kyrkan.	SvK, NS
1796-97	Tornets N portal murades igen och ersattes med ett fönster.	NS, SvK
1700-tal	Läktare.	SvK
s. 1700-tal	I tornrummets V del fanns ett spannmålsloft.	NS
1802	Ny liklucka i Ö.	SvK
1803	Inventarier m.m. i kyrkan målades i berlinerblått och brunt av vaktmästaren Svante Hellqvist med hans egen färg och fernissa: Nya som gamla bänkar, skranket för spannmålsmagasinet, taket med stolparna, skåpsdörren i koret, ett litet bord och en stol, skriftepallen, fattigstocken, altarskranket, en bjälke under krucifixet och en lös bänk i koret m.m. Kyrkans V del användes som sockenmagasin (NS anger att magasinet bör vara inrättat under sent 1700-tal).	SvK
1814	Sakristian uppfördes på korets N sida (NS anger att den uppfördes 1813).	SvK, NS
1826	Kyrkklockan göts av Samuel Ch. Grönwall, Stockholm	GKR, SvK, NS
1830	En bänk omnämns <i>"öfverst på S långsidan i bredd med altaret"</i> . Dopfunten hade spräcklig marmormålning. Triumfkrucifixet var troligen ännu bevarat i sin helhet och hängde <i>"under hvalfvet till böger om Predikstolen"</i> .	SvK SvK
1831	Ett psalmodikon inköptes.	NS
	1500 taktegel inköptes, vilka inte tycks ha lagts förrän 1841.	NS
1839	Nytt brädgolv lades i kyrkan, troligen i bänkkvarteren, då stengolv nyligen lagts in.	NS
	Läktaren reparerades och förstorades.	SvK, NS
1840	Kyrkans fönster i S och V förstorades och försågs med rundbågiga träkarmar och bågar.	NS
1841	Beslut togs att utvidga sakristian till sockenmagasinets storlek. En Mariaskulptur, skulpturer av de 12 apostlarna samt de tre vise männen (troligen från ett altarskåp) såldes som ved.	SvK

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1841	Tegeltaken lagades(?).	SvK NS
1842	Ut- och invändig reparation: Ny takresning och taklist samt tre stora rundbågiga fönster, kyrkan putsades ut- och invändigt. Ytterdörrarna kläddes med bräder och målades. Materialboden revs och ett nytt sockenmagasin med materialbod i bottenvåningen uppfördes, delar av den rivna kyrkogårdsmuren användes som material. Bräder och plank samt sten till den nya likporten ”2:ne gångluckor utåt vägen” inköptes, samtidigt uppfördes också en ”gånglucka inåt klockaregården” – båda stod färdiga 1843.	SvK, NS SvK, NS SvK
1843	Hela kyrkogården var vattensjuk – den gamla muren togs bort och ersattes med en 2 alnar djup och 2½ alnar bred grav. Kyrkogården utvidgades mot Ö.	SvK SvK
1846	36 askträd planterades på kyrkogården.	SvK, NS
1851	Utbetalades för ”Pelares om murning vid kyrkogården”.	SvK
1858	Kyrkans stora dörr fick ett nytt lås, tillverkat av Olof Niklas Närström.	NS
1860	En byggnadskommitté tillsattes för ombyggnad av tornet. Ett ritningsförslag upprättat av prosten J. G. Klingwall i Roma avslogs emellertid av Överståthållarämbetet, vilket istället presenterade en av okänd upphovsman utförd alternativ utformning, som redan året innan (!) godkänts av ämbetet.	NS
1761	Taket och muren emellan koret och skeppet reparerades varvid man ovanför valven inlade ”et stort Ekankare”.	NS
1862	Tornbygget utbjudet på entreprenad. Kyrkobyggaren N. Carlsson från Levide kontrakterades. Sakristian, som ansågs vara ”i högst bristfälligt skick”, utvidgades och byggdes om.	NS SvK, NS
1863	Församlingen anhöll hos Kungl. Maj:t om tillåtelse att få uppföra ett förenklat, provisoriskt torn med en pyramidhuv.	NS
1864	Tornet byggdes om, tornmurarna påmurades flera skift och en huv av traditionell gotländsk typ restes under ledning av byggmästare Hans Tellström, Fardhem.	SvK, Inskr.
1867	Sten till kyrkogården inköptes.	SvK
1885-90	Kyrkogården utvidgades mot V efter förslag av trädgårdskonsulent Emil Nilsson.	SvK, NS
1886	Dikesgrävning och planläggning kring kyrkogården betalades.	SvK
1890	”Kanalgrävning och plankläggning kring kyrkogården” betalades. Orgelharmonium.	SvK SvK

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1893	Sockenmagasinet revs och ett nytt av trä uppfördes.	SvK
1895	Två ljuskronor inköptes.	SvK, NS
1890-tal	Träd planterades på kyrkogården.	SvK, NS
	Votivskeppet skänktes av sjömannen Jonas Petter Mallin (GK anger 1770-talet).	SvK, NS, GK
1909	Delar av triumfkrucifixet deponerades i Gotlands fornsal, de återstående delarna skänktes året därpå till museet.	SvK
1910	Ut- och invändig restaurering efter ritningar av och under ledning av byggmästare Nils Pettersson, Visby:	SvK, NS, BH
	– Kyrkan kalkades både in- och utvändigt, väggar och valv avfärgades i en gulaktig ton.	NS, SvK
	– De tre stora fönstren i S och V fick gotisk form. Blyglasfönster.	SvK, BH
	– Läktaren revs och ny bänkinredning byggdes, de gamla bänkarna återanvändes delvis samt altarskrank, och orgel.	SvK, NS
	– Golvet höjdes, betong lades in under bänkkvarteren och under podiet i tornrummet.	NS
	– Predikstolen flyttades in i SÖ hörnet.	SvK, NS
	– Korbänken byggdes om, stympades.	SvK, NS
	– En ljuskrona skänktes.	SvK, NS
	– Medeltida muralmålningar anmäldes vid en kyrkostämma ha blottats på tornbågens N sida – de fotograferades och kalkades över.	SvK
	– Nya dörrblad.	BH
	– Orgel, byggd av Åkerman & Lund, Stockholm. Nygotisk fasad, ritades av byggmästare Nils Pettersson som målades av J. A. Svensson, Rone (SvK anger 1910).	BH
	– Vedkamin.	SvK, NS, BH
1916	Ingång med två trappsteg av cement i kyrkogårdens SV hörn.	SvK
1924	Trappan på kyrkogårdens SV hörn byggdes om.	SvK
1920-tal	Området Ö om kyrkan fylldes upp och iordningställdes till begravningsplats.	NS
1933	Väggar och valv kalkades.	SvK, NS
	Ett nyhugget triumfkrucifix skänktes till kyrkan. Ritades av arkitekten Erik Fant, högs av Eugen Hammarberg och målades av C. W. Pettersson.	SvK, NS
1937	Nytt tegeltak på tät bördning lades på långhustakets S sida.	NS
	Den NÖ delen av kyrkogården köptes in.	SvK

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1938	Nytt tegeltak på tät bördning lades på långhustakets N sida.	NS
1943	En bokdyna konserverades av föreningen Peitas (bokdynan fanns ej i kyrkan 1980 då den efterfrågades på konservatorsfirman under benämningen altardyna).	ATA
	Konservator Alfred Nilsson la anbud på att konservera ett kopparstick föreställande Karl XIV samt en inskriptionstavla.	ATA
1944	Den nya orgeln invigdes.	GF
1945	En stenmur kring den nyanlagda begravningsplatsen betalades.	SvK
1947	Spirstocken i tornhuven byttes, vilket också ett årtal på densamma anger.	NS, Inskr.
1949-50	Lampetter.	NS
1950	Nytt tegeltak lades på sakristian.	NS
	Kyrkogården utvidgades mot V efter förslag av trädgårdskonsulent Emil Nilsson.	SvK
1952	Kaminen ersattes av elektriskt värme (NS anger 1951).	SvK, NS
1957	Kyrkklockan hängdes om och försågs med en ny kläpp av Bergholtz klockgjuteri, Sigtuna.	SvK, NS
	Förslag på yttre belysning.	ATA
1958	Nytt tak lades på kyrkans kor.	NS
1960	Votivskeppet restaurerades av Gösta och Signe Sandqvist.	SvK, NS
1961	Ett bårhus/gravkapell av lättbetong uppfördes efter förslag av ingenjör Gunnar Hörnfeldt, Visby.	SvK, NS
1962	Sockenmagasinet såldes och bortforslades.	SvK
1963	Åskledare uppsattes, och nya portblad tillverkades.	NS
1964	Kyrkans bänkar målades och fernissades.	SvK, NS
1967	Orgel byggdes av Andreas Thulesius, Sanda, fasaden ritades av arkitekten Arne Philip, Visby.	SvK, NS
1979	Förslag på ombyggnad av bårhuset/gravkapellet.	ATA
1989-90	Genomfördes omfattande ut- och invändiga restaureringar efter förslag arkitekt Jan Utas, Visby, entreprenör Närbygg (utvändigt) och Byggnadshyttan (invändigt):	GK, GF, SvK
	– Tornhuven reparerades, bl.a. byttes panelen och samtliga högben.	GF
	– Långhusets tegeltak reparerades.	GF
	– Samtliga fasader rengjordes och kalkslammades, hörnkedjor och fönsteromfattningar togs fram och socklarna lagades.	GF
	– Den igenmurade tornportalen togs upp och rekonstruerades.	

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1989-90	– Åskskyddet kompletterades. – En igenmurad vigvattennisch innanför långhusportalen togs fram. – Ett bänkkvarter togs bort, det bakersta på N sidan. – Resterna av triumfkrucifixet återbördades till kyrkan. – Det NÖ altaret återuppfördes och en Mariaskulptur utfördes av konstnären Gun Carlsson, skåls krukmakeri i Näs. – Invigningskorsen försågs med ljusarmar. – Medeltida muralmålningar togs fram i koret, samt putsristningar (konservator Harald Norrby och Katarina Söderdahl). – Ett tiotal träd på N sidan höiggs ned.	GF, GK GF GF SvK SvK, ATA SvK GF GK, GF, SvK GF
1992	Fyra lyktstolpar på kyrkogården.	SvK
1993	Ambo.	SvK
1996	En altarskiva av sandsten togs upp ur korgolvet.	SvK
2000	Kyrkans el-värmesystem byttes ut. Nytt elskåp i sakristian, belysningen i långhuset kompletterades med sportligts. Orgeln byttes ut, skärmen framför orgeln höjdes för att dölja orgeln, och förvaringsutrymmena kompletterades med ett nytt inventarie-skåp och ett nytt högtalarskåp.	GF
o. 2000	El-ringning.	GF
2001	Långhusportalen konserverades akut av Marianne Gustafsson-Belzacq, Stenrestaurering.	GF
2002	90 m av kyrkogårdsmuren på N sidan lades om.	GF
2005	Textilföretaget Lotine anordnade förbättrad förvaring för kyrkas textilier samt ombesörjde att textilierna rengjordes alt. konserverades.	GF
2006(?)	Hänggrännor och stuprör monterades på långhusets N takfall, på sakristians båda takfall, på korets N takfall och på tornets N galleritak.	GF
2007	En minneslund anlades.	Muntl.
	En förgylld rokokoram konserverades.	Muntl.
2012	Restaurering av kyrkogårdsmur. Ansvarig entreprenör, Skogsstyrelsen.	GM
2017	Konservering av portaler. Ansvarig entreprenör André Sinnemark Sten & Måleri.	GM

Förkortningar:

ATA	Riksentikvarieämbetets arkiv, Stockholm.
BH	Byggnadshyttan på Gotland 2005-2006, årsskrift, 2007.
GF (GM)	Gotlands fornsals arkiv. (Gotlands Museums arkiv).
GK	Lagerlöf, E., och Svahnström, G., Gotlands kyrkor. En vägledning, 1991.
GKM	Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.
GKR	Rohr, I., Gotlands Kyrkklockor och Ringningsseder, 1985.
GKS	Svahnström, G., och Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.
ISO	Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989: II, Linköping och Visby stift, 1990.
Inskr.	inskrift i kyrkan
kh	kyrkoherde
Muntl.	Muntlig uppgift från församlingen.
NS	Näs socken, 1985.
o.	omkring
s.	sent
SHM	Statens Historiska Museum
Strelow	Strelow H. Nilsson, Cronica Guthilandorum, 1633.
SvK	Sveriges Kyrkor 224, Gotland IX:1 (1998).
t.	tidigt

Lagskydd

Kyrkor har ett generellt lagskydd, som till stor del handlar om deras kulturhistoriska värde. Eftersom lagstiftningen måste vara exakt har kyrkobyggnader enligt Kulturmiljölagen definierats som en kyrka som var invigd och förvaltd av Svenska kyrkan vid början av år 2000. Av dessa har kyrkor byggda före 1940 (och några speciellt utvalda yngre) ett särskilt lagskydd (KML 4 kap. 2-5 §§). Särskilda instruktioner finns i lagen kring kyrkliga inventarier och begravningsplatser. Att kyrkor inom Svenska kyrkan i dessa sammanhang har en särställning framför andra beror inte på samfundstillhörighet eller band till svenska staten utan på att Svenska kyrkan omfattar de äldre kyrkor som ofta har rika konst- och kulturskatter och som av tradition på ett lokalt plan har haft en stark offentlig ställning. Lagstiftningen har hållits på en generell nivå, men en närmare precisering kring enskilda kyrkomiljöers lagskydd finns i Kulturmiljövårdens bebyggelseregister (Bebyggelseregistret). Därutöver finns en del äldre frikyrkor som är byggnadsminnen, kyrkor som i historisk tid tagits ur kyrkligt bruk och övergått till privat eller statlig ägo samt kyrkoruiner. Dessa omfattas av lagbestämmelser kring byggnadsminnen, fasta fornlämningar med mera. Här har samlats en förteckning över de lagbestämmelser som reglerar användning och förändringar av kyrkor, kyrkoinventarier och begravningsplatser som kulturmiljöer.

Kulturmiljölagen (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864

Kyrkobyggnaden, kyrkogården, begravningsplatsen, och de kyrkliga inventarierna skyddas av Kulturmiljölagens (tidigare kallad Kulturminneslagen) olika kapitel enligt nedan:

- 1 kap. 1 § anger att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön samt att det ansvaret delas av alla med syftet att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer.
- Fornlämningar och fornfynd skyddas av 2 kap. både de som är kända sedan tidigare och de som inte är kända sedan tidigare. Flertalet kända finns i Riksantikvarieämbetets databas fornsök.
- 4 kap. 1 § anger att kulturhistoriska värdena i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel. 2-5 §§ reglerar kyrkobyggnaden och kyrkotomten. skydd för kyrkliga inventarier 6-10 §§, 11-15 §§ reglerar begravningsplatser. 15 a beredskapsförberedelser som under höjd beredskap behövs för vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena.
- 5-8 kap. skydd mot utförsel av respektive återlämnande av kulturföremål som olagligt förts bort från en stat.
- 9 kap. begränsar militär användning av kulturegendom i händelse av väpnad konflikt med hänvisning till Haagkonventionen från 1954.

Begravningslagen (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867

Begravningslagen reglerar verksamheten för kyrkogårdar, begravningsplatser och krematorier. I begravningslagen understryks den enskilda gravrättsinnehavarens rättigheter och skyldigheter gällande gravanordningens utformning och skötsel. I lagens 7 kapitel ges möjligheter för upplåtaren, dvs kyrkogårdsförvaltningen att skydda och behålla kulturhistoriskt värdefulla gravplatser och gravvårdar.

Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603

Plan- och bygglagen reglerar användning av mark och vatten och om byggande. Bestämmelserna syftar till att, med hänsyn till den enskilda människans frihet, främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer.

Byggnader, bebyggelseområden och allmänna platser som anses vara särskilt värda att bevara har ett förstärkt skydd. Dessa får inte förvanskas enligt PBL 8 kap. 13 §.

Vid bygglov för ändring eller flyttning av byggnader och anläggningar utanför detaljplan och områdesbestämmelser ska byggnadsnämnden pröva om åtgärden utförs varsamt enligt 8 kap. 17-18 §§.

Miljöbalken (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684

Miljöbalken ska enligt kapitel 1 tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Områden som utpekats som riksintresse skall markeras på den lokala översiktsplanen vilken finns på Region Gotlands hemsida.

- I kapitel 3 regleras vad som gäller för områden av riksintressen för kulturmiljö.
- Kapitel 4 för vissa större områden, som i sin helhet är av riksintresse på grund av de natur- och kulturvärden som finns i området (t.ex. är Gotland som helhet utpekade som riksintresse för turismen och friluftslivet 4 kap 2 §).
- Biotopskydd regleras i 7 kap. 11§.
- Nyckelbiotoper alla skogsbruksåtgärder är samrådspliktiga enligt 12 kap. 6 §.
- På Gotland är de 92 medeltida kyrkomiljöerna samtliga utpekade som riksintresse för kulturvärden vilket bland annat regleras i 3 kap. 6 §.

Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Gällande kyrkoordning för Svenska kyrkan reglerar skyddet av kyrkobyggnaden och de kyrkliga inventarierna främst genom 10 avdelningen, 40 kap 2 §.

Källor

Offentligt tryck:

Kulturmiljölag (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864

Begravningslag (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867

Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603

Miljöbalk (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684

Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Källor och litteratur

Viktiga källor som använts är följande: *Gotlands Museums arkiv*, Visby, med sockenvis och på kyrkan sorterade uppgifter om arkeologiska fynd från 1800-talets slut och framåt. *ATA* (*Antikvarisk-topografiska arkivet*), Riksantikvarieämbetet, Stockholm. Centralarkiv sedan 1600-talet för ämnena arkeologi, kulturmiljövård, medeltidens konst- och byggnadshistoria, museologi och numismatik. *Fornreg* - Riksantikvarieämbetets registreringsverktyg för yrkesverksamma inom kulturmiljövården för att registrera information om arkeologiska uppdrag och lämningar i Sverige. *Fornsök* - Riksantikvarieämbetets fritt tillgängliga söktjänst med information om alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige. *SHM* (*Statens Historiska Museer*), Stockholm, omfattande bland annat Historiska Museet, som är centralmuseum för arkeologiska fynd i landet.

Otryckta källor

Engeström, R. 1980. Ang. påträffad medeltida gravhäll på Näs kyrkogård, Gotland. Meddelande till Riksantikvarieämbetet, 6 feb 1980.
 Handlingar i Gotlands fornsals arkiv, Visby
 Handlingar i Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm.
 Inventering av inventarierna i Näs kyrka 2000-2002, utförd av Birgitta Lerberg m.fl.
 Inventering av Näs kyrkogård, utförd 1996 av antikvarie Torsten Gislestam, Gotlands fornsal.
 Inventering av Näs kyrkogård, utförd 2016 av Gotlands Museum.
 Kahl, M. 2010. Arkeologisk undersökning vid Näs kyrkogård. Kyrkogården 2:1, Näs socken, Gotland. ArkeoDok 2010:34. Lst. Dnr: 431-2032-10.
 Program för utvändiga reparationsarbeten på Näs kyrka, upprättat 1988 av arkitekt Jan Utas, Visby.
 Vård- och underhållsplan Näs kyrka 2010. Arkitekt Jan Utas, Visby.

Tryckta källor

Byggnadshyttan på Gotland 2005-2006, årsskrift, 2007.
 Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989:II, Linköpings och Visby stift, 1990.
 Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.
 Näs socken, 1985.
 Rohr, I., Gotlands kyrkklockor och ringningsseder, 1985.
 Strelow H. Nilsson, Cronica Guthilandorum, 1633.
 Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.
 Sveriges Kyrkor 224, Gotland IX:1 (1998).
 Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.
 Utas, J., Om gotländska valv: examensarbete i arkitekturens teori och historia Chalmers tekniska högskola, 1971.

Kartor

Geometrisk avmätning Näs sn 1703. Lantmäterimyndigheten 09-näs-2.
 Lag skifte 1885. Lantmäterimyndigheten 09-näs-53.